

گزارش عملیات بیت المقدس ۴

یدالله ایزدی*

<p>ارتفاعات مشرف بر سد دربندیخان از سال‌های اولیه جنگ یک هدف مهم در استان سلیمانیه عراق به شمار می‌آمد. عدم موفقیت در تصرف این ارتفاعات در عملیات والفجر ۱۰ باعث تسلط دید و تیر دشمن بر عقبه یگان‌های مستقر در دشت حلبچه گردید. لذا برای رفع این نقیصه عملیات بیت‌المقدس ۴ تنها یک هفته بعد به اجرا درآمد. آنچه پیش‌روست، فشرده‌ای از مباحث مربوط به ویژگی‌های جغرافیایی و نظامی و پیشینه عملیات در این منطقه و ضرورت‌ها، آماده‌سازی، شرح و ویژگی‌های عملیات بیت‌المقدس ۴ است.</p>	<p>چکیده</p>		

مقدمه

قسمت‌های جنوبی منطقه حلبچه و عقبه یگان‌های خودی در این منطقه شده بود، به عنوان نقص محور چپ عملیات والفجر ۱۰ محسوب گردید و برای ترمیم این نقیصه عملیات مجددی با استفاده از یگان‌های دست‌نخورده در نظر گرفته شد. علی‌رغم محدودیت نیرو با توجه به این نکته که از دست دادن زمان موجب تقویت خطوط دشمن و احداث مواضع و موانع جدید می‌گردید، لذا تصمیم بر آن شد تا با بهره‌گیری از توان موجود عملیات را حداکثر ظرف یک هفته آغاز شود. بر این اساس لشکرهای ۲۷ حضرت رسول (ص)، ۱۰ سیدالشهدا (ع) و تیپ ۱۸ الغدیر تحت امر قرارگاه فتح قرار گرفته و این قرارگاه با فرماندهی جدید مأموریت انجام عملیات را عهده‌دار شد.

سد دربندیخان در استان سلیمانیه عراق در طول جنگ ایران و عراق همواره به عنوان یک هدف مهم نظامی و سیاسی در جبهه‌های شمالی محسوب می‌شد. در طراحی عملیات والفجر ۱۰، تصرف ارتفاعات شاخ سورمر و شاخ شمیران از سلسله ارتفاعات منتهی به سد، به دلیل حفظ جناح عملیات و تسلط دید و تیر بر عقبه دشمن منظور گردیده بود. عملیات در این ارتفاعات که با بهره‌گیری از لشکر ۱۱ امیرالمؤمنین (ع)، تیپ بقیه‌الله (عج) و تیپ ۴۴ قمرینی هاشم (مجموعاً با ۶ گردان) انجام شد اما به دلیل هوشیاری و مقاومت دشمن و ضعف توان خودی، موفقیت چندانی به جز تصرف تپه‌های شرقی ارتفاع سورمر در بر نداشت. حضور دشمن در محور سورمر و شمیران که باعث تسلط بر

* پژوهشگر و راوی مرکز در دفاع مقدس

تشریح منطقه‌ی عملیاتی

منطقه‌ی عملیاتی بیت المقدس ۴ منطقه‌ی کوهستانی است که از شمال به دریاچه‌ی دربندیخان و ارتفاع تمورژنان و از جنوب به دشت مرتکه و ارتفاعات شاخ خشیک و بمو و از شرق به رودخانه‌ی زیمکان و کوه بیزل و از غرب به سد دربندیخان و ارتفاعات قاشتی منتهی می‌شود. مهم‌ترین ارتفاعات و عوارض این منطقه عبارت‌اند از:

ارتفاع برددکان

ارتفاع برددکان از شمال غربی به طرف جنوب شرقی گسترش یافته و بلندترین نقطه‌ی آن ۱۴۸۸ متر ارتفاع دارد. در انتهای جنوب شرقی برددکان چند یال مهم از جمله یال بیاروک و یال مورته قرار دارد. با استقرار بر این ارتفاع، می‌توان ضمن تسلط بر دشت ناهموار ساحلی در شمال آن، ارتفاع شاخ شمیران را نیز تأمین کرد.

ارتفاع شاخ سورمر

ارتفاع شاخ سورمر، شرقی - غربی و صخره‌یی است و قسمت‌های جنوبی و شرقی آن شیب ملایم‌تری نسبت به قسمت شمالی دارند. این ارتفاع به دلیل تسلط دید و تیر بر گلوگاه تمورژنان، از اهمیت ویژه‌ی برخوردار است.

ارتفاع شاخ شمیران

این ارتفاع شمالی - جنوبی است و ارتفاع بلندترین قله‌ی آن ۱۵۴۰ متر می‌باشد. امکان دید و تیر روی دشت شمیران، تنگه‌ی مله سور، سواحل دریاچه‌ی دربندیخان و همچنین تونل قاشتی و جاده‌ی اصلی عقبه‌ی دشمن، اهمیت شاخ شمیران را دو چندان کرده است. در اختیار داشتن این ارتفاع تسلط بر کل منطقه را امکان‌پذیر می‌کند.^(۱)

منطقه عملیاتی بیت المقدس ۴

دریاچه‌ی دربندیخان

دریاچه‌ی دربندیخان در شمال منطقه‌ی عملیاتی قرار گرفته است و با آب رودخانه‌های زیمکان، لیل، آب سیروان و دریاچه‌ی تانجرو تغذیه می‌شود. در جنوب این دریاچه و بین ارتفاع زیمناکوه و قاشتی (غرب ارتفاعات منطقه‌ی عملیاتی مورد نظر) سد دربندیخان قرار دارد که قسمتی از برق عراق را تأمین می‌کند و از نظر نظامی و اقتصادی اهمیت بسیاری دارد.

دشت تولبی (شمیران)

دشت ناهموار میان دریاچه‌ی دربندیخان تا ارتفاعات شاخ شمیران و شاخ سورمر و برددکان، دشت تولبی (شمیران) نام دارد. ۵ روستای تولبی، شمیران، کانی‌کوه، ورم‌ن و کوکوی در پهنه‌ی این دشت واقع شده‌اند. زمین این منطقه تا اندازه‌ی برای مانور زرهی مناسب است.

پوشش و اختفا

به جز قسمت‌های ساحلی دشت تولبی (شمیران) که پوشش گیاهی نسبتاً کمی دارد، سایر ارتفاعات و قسمت‌های منطقه دارای پوشش گیاهی مناسبی هستند. این منطقه همچنین به دلیل وجود شیارهای عمیق، یال‌ها و چم‌های متعدد امکان دید و تیر دشمن بر نیروهای خودی را ضعیف کرده و آسیب‌پذیری نیروها را در برابر آتش مستقیم و منحنی کاهش می‌دهد.

جاده‌های ارتباطی

در طول جنگ تحمیلی، جاده‌های متعددی از سمت عقبه‌ی نیروهای خودی و دشمن به طرف ارتفاعات این منطقه احداث شده که از میان آن‌ها جاده‌های چم بیاروک و چم سرازین از اهمیت خاصی برخوردارند و در واقع جاده‌های یاد شده عقبه‌ی خشکی این ارتفاعات محسوب می‌شوند.

اهمیت منطقه

منطقه‌ی عملیاتی بیت‌المقدس ۴ به دلایل گوناگون برای نیروهای خودی و دشمن حائز اهمیت است. برخی از دلایل اهمیت این منطقه عبارت‌اند از:

- تسلط ارتفاعات یادشده بر اکثر جاده‌های ارتباطی و عقبه‌ی نیروهای خودی و دشمن در منطقه.
- تسلط دید و تیر داشتن ارتفاع شاخ شمیران بر تونل ارتفاع قاشتی و جاده‌ی آسفالته‌ی درجه‌ی یک ارتباطی شمال به جنوب عراق.
- تسلط دید و تیر داشتن ارتفاع شاخ سورمر بر گلوگاه آبی بین ارتفاعات تمورژان و سورمر.
- ایجاد تأمین نسبی جناح چپ منطقه‌ی عملیاتی والفجر ۱۰.

پیشینه‌ی منطقه‌ی عملیاتی

به دلیل حساسیت و اهمیت منطقه‌ی عمومی دربندیخان، نیروهای خودی و دشمن چندین بار درصدد اجرای عملیات در این منطقه برآمدند. خلاصه‌ی از تلاش‌های انجام شده در این منطقه چنین است:

- پس از عملیات والفجر ۳ در ۷ مرداد ۱۳۶۲ که به آزادسازی و تأمین شهر و دشت مهران و نیز جاده‌ی ایلام - دهلران انجامید، قرار شد نیروهای خودی عملیاتی را روی ارتفاعات مهم منطقه از بمو تا ارتفاع شاخ شمیران، اجرا کنند. برای اجرای این عملیات لشکرهای ۲۷ محمد رسول‌الله (ص)، ۳۱ عاشورا، ۱۷ علی‌بن‌ابی‌طالب (ع) و ۵ نصر از سپاه پاسداران و لشکر ۳۰ گرگان و یک گردان مستقل قدس از ارتش در نظر گرفته شد، اما سرانجام به دلایلی از اجرای عملیات خودداری شد، از جمله: دلیل فاصله‌ی زیاد خط خودی تا ارتفاعات مورد نظر؛ هوشیاری دشمن و آگاهی آن‌ها از نقل و انتقالات نیروهای خودی از طریق گزارش‌های نیروهای ضد انقلاب مستقر در منطقه و نیز انتقال تعدادی از یگان‌های

روی ارتفاع مرزی گوزیل در جنوب غربی نوسود، قراردادی را به امضا رساند که بر اساس آن قرار شد نیروهای حزب دمکرات و جاش‌های عراقی (کردهای موافق حکومت بغداد) با استعداد یک گردان، ارتفاع بردکان را تصرف کرده و سپس یک تیپ از ارتش عراق دفاع از آن را به عهده بگیرد. در دید قرار داشتن نقل و انتقالات نیروهای دشمن و ضد انقلاب سبب شد تا نیروهای خودی متوجه تحرکات دشمن شوند. بر این اساس به سازمان ادوات موجود در منطقه (۴ قبضه مینی کاتیوشا، یک قبضه کاتیوشا و ۸ قبضه خمپاره) دستور داده شد تا بدون هیچ گونه محدودیتی روی محل‌های استقرار دشمن آتش بریزند، با اجرای آتش مؤثر رزمندگان سازمان رزم دشمن از هم پاشید. با پناهنده شدن ۳ سرباز عراقی مشخص شد که در آن هنگام، دشمن در حال توجیه نیروهای خود برای شروع عملیات بوده است.

• در ۱۵ فروردین ۱۳۶۵، نیروهای عراقی جهت اجرای استراتژی "دفاع متحرک" از سه محور به یال بیاروک (یکی از یال‌های ارتفاع بردکان)، ارتفاع بردکان و ارتفاع شاخ شمیران حمله کردند. در پی این حمله، ارتفاعات شاخ شمیران، شاخ سورمر، قله‌ی بردکان، پشت قلعه‌ی کی‌بره و یال بیاروک به تصرف آنان درآمد. ارتش عراق در این عملیات از ۹ گردان کماندویی و پیاده با پشتیبانی کامل آتش توپ، هلی‌کوپتر و بمب‌باران‌های هوایی بهره می‌برد، در حالی که استعداد نیروهای خودی مستقر در این ارتفاعات حداکثر ۳ گردان بود.

• سپاه پاسداران با هدف پاسخ‌گویی مناسب به استراتژی دفاع متحرک عراق و همچنین اجرای عملیات‌های محدود تا فرارسیدن زمان عملیات گسترده، عملیات‌هایی را تحت عنوان "کربلا" آغاز کرد. بر همین اساس برای بازپس‌گیری ارتفاعات شاخ شمیران، بردکان و سورمر قرارگاه نجف نیروی زمینی

مورد نظر برای تکمیل اهداف عملیات والفجر ۴ در ۲۷ مهر ۱۳۶۲ و آزادسازی ارتفاعات قوچ سلطان در غرب مریوان و تصرف دره‌ی شیلر و پنجوین.

• هم‌زمان با بسیج گسترده‌ی نیروها به جبهه با عنوان طرح "لیک یا امام" در زمستان ۱۳۶۲، عملیات محدودی به همت تیپ ۳۲ انصارالحسین و گردان‌های قدس استان همدان در ۲۲ بهمن ۱۳۶۲ در این منطقه اجرا شد که به تصرف ارتفاعات شاخ سورمر، شاخ شمیران و بردکان انجامید. در این عملیات دشمن به دلیل آمادگی نداشتن مقاومت چندانی نکرد.

• در ۱۰ فروردین ۱۳۶۳

در وضعیتی که راه ارتباطی جوانرود به تازه‌آباد و شیخ صله به ارتفاع شاخ شمیران (عقبه‌های اصلی منطقه) قطع بود و رساندن آذوقه و امکانات به آن‌جا نیز به سختی انجام می‌شد و در موقعیتی که مأموریت نیروهای مستقر روی این ارتفاعات نیز به پایان رسیده بود، دشمن با اجرای آتش شدید توپ

روی ارتفاعات و عقبه‌ها، قصد آزادسازی ارتفاعات یادشده را داشت، اما با مقاومت شدید نیروهای مستقر در آن‌جا مواجه و با تحمل تلفات سنگین مجبور به عقب‌نشینی شد.

• تابستان ۱۳۶۴، دشمن با یک تیپ مکانیزه قصد حمله به این منطقه را داشت که به دلیل اجرای آتش سنگین نیروهای خودی روی محل استقرار آن‌ها، سازمان یگان‌های دشمن به هم ریخت و در نتیجه اجرای عملیات منتفی شد.

• دشمن ۴۵ روز پس از حمله‌ی ناموفق خود، با نیروهای حزب دمکرات ایران و جاش‌های مستقر

فرمانده کل سپاه با تأخیر مجدد در شروع عملیات مخالفت و این زمان را قطعی و غیر قابل تغییر اعلام کرد. بر این اساس ساعت شروع عملیات ۱ بامداد ۵ فروردین ۱۳۶۷ تعیین شد و رمز عملیات به مناسبت تقارن با میلاد امام چهارم "یا امام سجاد زین‌العابدین^(ع)" انتخاب گردید.

مواضع دشمن، به وسیله‌ی قایق یا با غواصی عازم ساحل دشمن شدند، اما به دلیل سردی آب، وجود موانع متعدد، هوشیاری دشمن و در دید و تیر بودن ساحل، نتایج مطلوبی به دست نیامد.^(۴) تعویق ۴۸ ساعته‌ی عملیات برای تکمیل شناسایی‌ها نیز توانست کاستی موجود در این زمینه را برطرف کند. وضعیت منطقه و دشمن به گونه‌ی بود که عملاً فرماندهان را به این نتیجه رساند که نواقص شناسایی را بر افزایش هوشیاری و تقویت مواضع دشمن، به ویژه در دشت

تولبی که مسیر عبور یگان‌ها برای رسیدن به اهداف بود، ترجیح دهند.^(۵) برادر غلامپور در این باره می‌گوید: «من خودم اعتقاد این است که این جا زیاد شناسایی نمی‌خواهد. یعنی هر کس که برود بالای ارتفاعات تمرژنان، تا عمق دشمن را خواهد دید. علاوه بر آن دشمن الآن دارد به دشت تولبی حساس می‌شود، دارد پایگاه می‌زند. اگر زود

احمد غلامپور (فرمانده قرارگاه فتح):
نتیجه‌ی جلسه‌ی گذشته‌ی قرارگاه فتح و نیروی زمینی را درباره‌ی دو مرحله‌ی کردن عملیات این گونه بیان کرد: برای حل مشکل و عمق زیاد هدف، عملیات را در دو مرحله طراحی کردیم: مرحله‌ی اول، شاخ سورمر، شاخ شمیران، و ابتدای برددکان؛ مرحله‌ی دوم، ادامه‌ی برددکان و زمینانکوه

نجنیم، ممکن است خدای ناکرده عملیات با مشکلات مواجه شود.» در نتیجه فرماندهان نیروی زمینی سپاه و قرارگاه فتح به وسیله‌ی دوربین از دیدگاه لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص) روی ارتفاعات تمرژنان مشغول شناسایی شدند. از میان نیروهای اطلاعات یگان‌ها که درصدد عبور از قسمت‌های جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان برآمده بودند، تنها غواصان لشکر ۱۰ سیدالشهدا توانستند شناسایی خوبی از زمین دشمن به عمل آورده و دو مسیر مناسب برای عبور نیروها پیدا کنند. این شناسایی مبنایی برای عبور نیروهای این لشکر و دیگر یگان‌ها قرار گرفت.

سپاه پاسداران، با استعداد ۵ لشکر و ۲ تیپ مأموریت یافت که در این منطقه عملیات کند. عملیات مورد نظر پس از دو ماه تلاش شبانه‌روزی به دلیل هوشیاری صددرد دشمن، دور بودن خطوط پدافندی خودی، آمادگی نداشتن برخی یگان‌ها و بمب‌باران شدید شیمیایی عقبه‌ی آن‌ها منتفی اعلام شد.^(۶)

• در عملیات والفجر ۱۰ که در ۲۳ اسفند ۱۳۶۶ در منطقه‌ی عمومی حلبچه اجرا شد، تصرف ارتفاعات مذکور (شاخ شمیران، برددکان و سورمر) جهت تأمین جناح جنوبی عملیات در دستور کار قرار گرفت. قرارگاه فتح ۱ با ۶ گردان عملیات را در این منطقه به منظور تصرف شاخ شمیران شروع کرد. هدف از عملیات روی ارتفاعات این منطقه، در اصل باز کردن عقبه‌ی خشکی منطقه، برای اجرای عملیات توسط قرارگاه فتح بود. در طول عملیات، نیروها همه‌ی خطوط دشمن را تصرف و تا بالای شاخ شمیران و شاخ سورمر پیشروی کردند، اما به دلیل نبودن یگان دیگری برای حفظ منطقه و نیز هوشیاری دشمن و اقدام او به آوردن یگان‌های جدید و تازه‌نفس، نگهداری ارتفاعات تصرف‌شده (با ۶ گردان) مقدور نشد و نیروها به عقب برگشتند. با وجود فشار مداوم دشمن، رزمندگان سرپل زیر ارتفاع شاخ سورمر را- که شامل قسمتی از دامنه‌ی شرقی این ارتفاع است- حفظ کردند.^(۷)

۱. شناسایی

با توجه به مانور طراحی‌شده، لازم بود تا از معابر وصولی دشمن در غرب شاخ شمیران و شاخ سورمر شناسایی‌هایی انجام شود، اما کمبود زمان، هوشیاری نسبی دشمن و همچنین دیر رسیدن یگان‌ها به منطقه موجب شد تا یگان‌ها نتوانند شناسایی مناسبی انجام دهند. نیروهای اطلاعات یگان‌های عمل‌کننده در شب اول در چندین نوبت به منظور شناسایی

وضعیت دشمن

نگرانی‌هایی برای دشمن ایجاد کرده بود. به همین دلیل دشت شمیران و تولبی که تاکنون بدون عارضه‌ی مصنوعی باقی مانده بود، تبدیل به عرصه‌ی فعالیت گسترده‌ی دستگاه‌های مهندسی و افراد پیاده‌ی دشمن شد. عراقی‌ها که احساس خطر کرده بودند به احداث سنگرهای کمین در نقاط گوناگون ساحل و تلاش برای احداث رده‌های دفاعی در این دشت، پرداختند. با وجود سرعت عمل یگان‌های عراقی در مسلح کردن زمین دشت شمیران و پوشاندن نقاط ضعف پدافندی این منطقه، تحرک فوق‌العاده یگان‌های سپاه پاسداران در ارتفاعات تمورژنان که به دلیل رعایت نکردن موارد حفاظتی و استتار لازم، کاملاً در دید دشمن قرار داشت، نوعی احساس عقب افتادگی در فرماندهان عراقی ایجاد کرد، بنابراین دشمن برای جبران این عقب افتادگی، صبح روز قبل از عملیات، به طور گسترده عقبه‌ها و محل تجمع رزمندگان به ویژه در ارتفاعات شاخ شمیران و منطقه‌ی شیخ صله را بمباران شیمیایی کرد.^(۸)

سازمان رزم

در طرح‌ریزی اولیه‌ی عملیات قرار بود تا با تصرف ارتفاعات جنوب دریاچه‌ی دربندیخان همه‌ی ارتفاعات منتهی به سد دربندیخان شامل ارتفاعات شاخ سورمر، شاخ شمیران، بردکان و در نهایت زمینانکوه - که مسلط بر سد دربندیخان است - تصرف شود. نیروی لازم برای تحقق این امر، ۴۰ گردان برآورد شد اما یگان‌های در اختیار شامل لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله (ص) با ۶ گردان، لشکر ۵۷ ابوالفضل (ع) با ۵ گردان، لشکر ۱۰ سیدالشهدا (ع) با ۹ گردان و تیپ الغدیر با ۳ گردان بودند که این میزان نیرو تنها نصف نیاز را برآورده می‌کردند، به همین دلیل اهداف عملیات به تصرف ارتفاعات شاخ شمیران، شاخ سورمر و بخشی از ارتفاع بردکان محدود شد.^(۹)

قبل از عملیات والفجر ۱۰، لشکر ۳۶ پیاده‌ی عراق با سه تیپ از ارتفاعات منتهی به سد دربندیخان دفاع می‌کرد؛ بدین ترتیب که تیپ ۵۰۶ پیاده در ارتفاع شاخ سورمر و دشت تولبی (شمیران)، تیپ ۶۰۲ پیاده در ارتفاع شاخ شمیران و تیپ ۲۳۸ پیاده در ارتفاعات بردکان به طرف زمینانکوه گسترش یافته بودند. همچنین ۳ گردان توپخانه لشکر ۳۶ را پشتیبانی می‌کرد و کل منطقه با ۲ گردان زرهی از تیپ ۸۰ تقویت شده بود.^(۶) با شروع عملیات والفجر ۱۰ حساسیت دشمن به منطقه‌ی جنوب دریاچه‌ی دربندیخان افزایش یافت. ارتش عراق به سرعت تعدادی از یگان‌های خود

را از جنوب به منطقه‌ی سد دربندیخان انتقال داد. عراق با آوردن ۴ تیپ پیاده‌ی ۳۸، ۴۳۴، ۶۰۶، ۷۲ و تیپ ۶۶ نیروی مخصوص و تیپ ۲ کماندویی از سپاه هفتم و گردان تانک ذوالنورین از لشکر ۲۶ پیاده، منطقه را تقویت کرد. بدین ترتیب عراق قبل از عملیات بیت المقدس ۴ این منطقه را با استفاده از یک لشکر، ۷ تیپ پیاده، ۲ تیپ نیروی مخصوص و کماندو و یک گردان تانک تقویت کرد.^(۷) علاوه بر آن یگان‌های جدید عراقی پس از استقرار در منطقه به سرعت اقدام به تحکیم مواضع و ایجاد عوارض مصنوعی به ویژه در دشت تولبی و ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان کردند. احتمال دست‌رسی رزمندگان به سواحل شرقی دریاچه‌ی دربندیخان و تهدید عقبه‌ی ارتفاعات شاخ شمیران و شاخ سورمر و همچنین مشاهده‌ی تحرکات و افزایش فعالیت نیروهای خودی در ارتفاعات شاخ تمورژنان،

دشمن صبح روز قبل از عملیات، به طور گسترده عقبه‌ها و محل تجمع رزمندگان به ویژه در ارتفاعات شاخ شمیران و منطقه‌ی شیخ صله را بمباران شیمیایی کرد

* حدود ۳ گردان از نیروهای عمل‌کننده قبل از به‌کارگیری، بر اثر بمباران‌های شیمیایی عراق از رده خارج شدند و لشکر ۵۵ ویژه‌ی شهدا با ۵ گردان که تحت امر قرارگاه فتح بود، یک روز مانده به عملیات به دلیل حمله‌ی ارتش عراق به تپه‌ی ریشن در جناح شمالی عملیات والفجر ۱۰ به قرارگاه قدس مأمور شد.

مانور (از طراحی تا اجرا)

تصرف این ارتفاعات در دو مرحله انجام شود: در اولین مرحله دشت تولبی و ارتفاعات شاخ شمیران و شاخ سورمر تصرف شود و پس از کسب آمادگی مجدد و فراهم شدن زمینه‌های لازم، روی ارتفاعات برددکان و زمینانکوه عملیات ادامه یابد.^(۱۱) پس از مشورت در نهایت با پیشنهاد فرمانده نیروی زمینی سپاه موافقت شد.^(۱۲) در آخرین جلسه بررسی طرح مانور که بر اساس شناسایی‌های انجام شده دوم فروردین ۱۳۶۷ با حضور فرمانده کل سپاه و سرتیپ صیادشیرازی و فرماندهان قرارگاه‌های قدس و فتح تشکیل شد، احمد غلامپور فرمانده قرارگاه فتح، نتیجه‌ی جلسه‌ی گذشته‌ی قرارگاه فتح و نیروی زمینی را درباره‌ی دو مرحله‌ی کردن عملیات این گونه بیان کرد: برای حل مشکل و عمق زیاد هدف، عملیات را در دو مرحله طراحی کردیم: مرحله‌ی اول، شاخ سورمر، شاخ شمیران، و ابتدای برددکان؛ مرحله‌ی دوم، ادامه‌ی برددکان و زمینانکوه. فرمانده کل سپاه هم تأکید کرد که در ابتدا باید کناره‌ی ساحل منطقه‌ی دشمن تصرف شود و پس از پاک‌سازی حاشیه‌ی ساحل، ۳ گردان اول از ۳ یگان (لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع)، لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص) و لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع)) به وسیله‌ی قایق‌ها با سرعت هر چه بیشتر به ساحل دشمن منتقل و در آن‌جا پیاده شوند. وی همچنین به ضرورت باز کردن جاده‌ی چم‌سراژین - به عنوان عقبه‌ی خشکی منطقه از سمت جنوب شاخ سورمر - قبل از نفوذ نیروها به عمق منطقه اشاره کرد. بدین ترتیب بر اساس مباحث

اولین جلسه‌ی بررسی طرح مانور عملیات بیت‌المقدس ۴ در ۲۸ اسفند ۱۳۶۶ با حضور تعدادی از فرماندهان سپاه پاسداران در محل قرارگاه تاکتیکی نیروی زمینی سپاه در هانسوره (از یال‌های شمال شرقی ارتفاع بالامبو) در جنوب شهر حلبچه تشکیل شد.* در این جلسه همگان درباره‌ی اجرای هر چه زودتر عملیات برای تصرف ارتفاعات شاخ سورمر، شاخ شمیران، برددکان، زمینانکوه و دشت تولبی توافق کردند.^(۱۰) یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این جلسه که در آن کلیات طرح مانور بررسی شد، طراحی مانور عملیات از طرف شمال به جنوب بود که خلاف جهت مانور عملیات والفجر ۱۰ محسوب می‌شد، بر این اساس، نیروهای عمل‌کننده می‌بایست به وسیله‌ی قایق از قسمت جنوب شرقی دریاچه‌ی دربندیخان عبور و از شمال به جنوب یعنی از طرف ارتفاع تمورژنان به سمت ارتفاعات جنوب دریاچه، از پشت به نیروهای عراقی حمله می‌کردند. دومین جلسه‌ی بررسی مانور ساعت ۱۶ روز ۲۹ اسفند ۱۳۶۶ در محل قرارگاه نیروی زمینی سپاه در یکی از یال‌های شرقی ارتفاع شیندروی تشکیل شد.** در این جلسه پس از آن که فرماندهان یگان‌ها به عمق زیاد اهداف در ارتفاعات برددکان و زمینانکوه و توان محدود در اختیار و از سوی دیگر مشکل بودن تدارک نیروها از طریق دریاچه‌ی دربندیخان در روزهای اول عملیات اشاره کردند، علی شمخانی فرمانده نیروی زمینی پیشنهاد کرد

* افراد حاضر در جلسه عبارت بودند از: علی شمخانی (فرمانده نیروی زمینی سپاه)، رحیم صفوی (جانشین فرمانده نیروی زمینی سپاه)، احمد کاظمی (فرمانده قرارگاه فتح و لشکر ۸ نجف)، محمد باقری (مسئول اطلاعات سپاه)، زهدی (فرمانده توپ‌خانه‌ی سپاه)، محمد کوثری (فرمانده لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص))، محمد منصوری (فرمانده لشکر ۵۵ ویژه‌ی شهدا).

(دفترچه ۱۶۴۰، عملیات والفجر ۱۰ و مقدمات بیت المقدس ۴، نیروی زمینی و خاتم، اسدالله احمدی، ص ۱۶)

** حاضران در این جلسه عبارت بودند از: محسن رضایی، علی شمخانی، رحیم صفوی، عزیز جعفری، احمد غلامپور، نورعلی شوشتری، رسول یاحی، مهدی مبلغ، نصرت کاشانی، محمد خستو. (دفترچه ۱۶۳۶، عملیات والفجر ۱۰، قرارگاه خاتم، داود رنجبر، ص ۹۶) پس از نماز مغرب و عشا، فرماندهان یگان‌ها شامل احمد کاظمی (فرمانده لشکر ۸ نجف)، علی زاهدی (فرمانده لشکر ۱۴ امام حسین^(ع))، غلامرضا صالحی (جانشین فرمانده لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص))، محمد منصوری (فرمانده لشکر ۵۵ ویژه شهدا) و اکبر آقابابایی (فرمانده تیپ ۱۸ الغدیر) به جمع اضافه شدند. (دفترچه ۱۶۳۶، عملیات والفجر ۱۰، قرارگاه خاتم، داود رنجبر، صص ۹۶ و ۱۰۶)

قرار شد ابتدا لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) که شناسایی مناسبی از ساحل دشمن انجام داده و دو راه کار مناسب برای اجرای عملیات یافته بود، با کمک غواصان خط را شکسته و سپس به سرعت اولین گروه از نیروهای دنبال پشتیبان خود را با قایق برای گسترش جای پا به ساحل دشمن منتقل و در آنجا پیاده کنند و سپس، یک گردان از لشکر ابوالفضل^(ع) و یک دسته از نیروهای لشکر محمد رسول الله^(ص) را از محور خود عبور دهد. قرار بود نیروهای این یگان‌ها پس از پاک‌سازی ساحل دشمن و انجام دادن اقدامات لازم، گردان‌های بعدی خود را به ساحل دشمن گسیل کنند.

فرماندهی

با توجه به خستگی فرماندهان و نیروهای قرارگاه‌ها پس از عملیات والفجر ۱۰ و در مرخصی بودن تعدادی از آن‌ها، به منظور فرماندهی و هدایت عملیات بیت المقدس ۴ احمد غلامپور فرمانده قرارگاه کربلا، به منطقه حلبچه فراخوانده شد. علی شمخانی فرمانده نیروی زمینی سپاه، پیشنهاد کرد که ستاد قرارگاه کربلا در جنوب نیز برای پشتیبانی اطلاعاتی و عملیاتی عملیات بیت المقدس ۴ به این منطقه بیایند، اما غلامپور مخالفت کرد. فرمانده قرارگاه کربلا درباره‌ی دلیل مخالفتش با آمدن کادر قرارگاه کربلا به منطقه‌ی حلبچه گفت: «مقدورات قرارگاه کربلا و جنوب یکی است، یعنی اگر الآن غلامرضا محرابی را بیاوریم اطلاعات جنوب تعطیل است. پیشنهاد خود من این است که به احمد کاظمی مسئولیت بدهیم»^(۱۵) فرمانده نیروی زمینی سپاه نظر احمد غلامپور را پذیرفت و احمد کاظمی فرمانده لشکر ۸ نجف به‌عنوان جانشین فرماندهی قرارگاه فتح تعیین شد. همه‌ی امکانات قرارگاه فتح در عملیات والفجر ۱۰، در اختیار فرماندهی جدید این قرارگاه قرار گرفت.^(۱۶) بدین ترتیب غلامپور به عنوان فرمانده

مطرح شده در این جلسات، قرار شد در مرحله‌ی اول سه یگان عمل‌کننده با عبور از آب و تصرف مواضع دشمن به ترتیب این اهداف را تأمین کنند:

لشکر محمد رسول الله^(ص) از قله‌ی ارتفاع برددکان تا روستای ورمن؛

لشکر ابوالفضل^(ع) از روستای ورمن تا قله‌ی ارتفاع شاخ شمیران؛

لشکر سیدالشهدا^(ع) از ارتفاع کی‌بره و پشت قلعه تا ارتفاع شاخ سورمر.

در مرحله‌ی دوم عملیات که برای شب دوم در نظر گرفته شده بود، قرار شد لشکر سیدالشهدا^(ع) به جای لشکر محمد رسول الله^(ص) در دشت تولبی از مواضع تصرف‌شده دفاع کند و لشکر محمد رسول الله^(ص) با کمک تیپ الغدیر روی ادامه‌ی ارتفاع برددکان و ارتفاع زمینانکوه عمل کنند.^(۱۳) البته گفت‌وگوی فرماندهان قرارگاه و یگان‌ها حاکی از آن بود که توان موجود فقط در حد تأمین اهداف مرحله‌ی اول بوده و برای اجرای مرحله‌ی دوم عملیات، نیاز به نیروی بیش‌تری است، به همین دلیل در مورد مرحله‌ی دوم کم‌تر بحث شد، و حتی فرمانده لشکر ۲۷ محمد رسول الله^(ص) - که نیروهایش بایستی بیش‌ترین مسیر را برای رسیدن به اهداف تعیین‌شده در عمق منطقه طی می‌کردند- در مورد تأمین اهداف مرحله‌ی اول نیز تردید داشت و می‌گفت که «دشمن در دشت سه خط هر چند ضعیف ایجاد کرده و ما حساب کردیم که در شب اول به قله‌ی برددکان نمی‌رسیم». پیشنهاد وی این بود که در شب اول یک جای پای محکم در ساحل دشمن گرفته شود و عملیات روی قله‌ی برددکان در شب دوم انجام شود، فرماندهی قرارگاه و رده‌های بالاتر سپاه این پیشنهاد را نپذیرفتند.^(۱۴)

هماهنگی در عبور نیروهای موج اول

با توجه به محدودیت‌هایی که در زمینه‌ی امکانات ترابری و همچنین راه‌کارهای عملیاتی وجود داشت،

قرارگاه، فرماندهی عملیات را بر عهده گرفت و در محل قرارگاه فتح در ارتفاع تمورژنان، مستقر شد. ستاد قرارگاه فتح، متشکل از نیروهای احمد کاظمی (فرمانده قرارگاه فتح در عملیات والفجر ۱۰) پشتیبانی اطلاعاتی، عملیاتی و تدارکاتی این قرارگاه را بر عهده گرفتند.^(۱۷) رحیم صفوی جانشین نیروی زمینی سپاه نیز مسئول نظارت بر عملیات شد.

زمان

تلاش شبانه‌روزی دشمن برای مسلح کردن زمین‌های جنوب دریاچه‌ی دربندیخان به ویژه دشت تولی، اجرای هر چه زودتر عملیات را اجتناب‌ناپذیر کرده بود و هم‌ه‌ی فرماندهان بر این امر تأکید داشتند.^(۱۸) بر این اساس ابتدا روز ۲ فروردین ۱۳۶۷ برای آغاز عملیات تعیین شد، اما به دلیل به نتیجه نرسیدن شناسایی‌ها و عقب ماندن برخی یگان‌ها در آماده کردن مقدمات و زمینه‌های اجرای عملیات، فرمانده نیروی زمینی سپاه زمان آغاز عملیات را یک روز به تأخیر انداخت.^(۱۹) این زمان بار دیگر به تعویق افتاد و در نهایت به پنجشنبه شب ۴ فروردین ۱۳۶۷ موکول شد.^(۲۰) برای کسب آمادگی

برای کسب آمادگی

اقدامات انجام شده به منظور آمادگی قبل از عملیات

از آنجا که منطقه‌ی عملیاتی بیت المقدس ۴ یکی از محورهای (ناموفق) عملیات والفجر ۱۰ بود، نیاز چندانی به انجام دادن کارهای مقدماتی نداشت. لذا یگان‌ها در مدت یک هفته به سرعت وارد منطقه شده و برای اجرای عملیات اعلام آمادگی کردند. مهم‌ترین اقداماتی که قرارگاه و یگان‌ها قبل از شروع عملیات انجام دادند چنین بود:

جاده‌ی عقبه

بر اساس مانور طراحی شده، امتداد فلش عملیات از شمال به جنوب بود، بدین معنی که یگان‌های شرکت‌کننده در عملیات بایستی با قایق از شاخه‌ی جنوب شرقی دریاچه‌ی دربندیخان عبور کرده، سپس در ساحل جنوبی دریاچه، در دشت تولبی پیاده و از آنجا روانه‌ی ارتفاعات برددکان، شاخ شمیران و شاخ سورمر می‌شدند. همچنین همه‌ی نیروهای شرکت‌کننده در عملیات در روز اول، بایستی از طریق دریاچه‌ی دربندیخان و با استفاده از قایق تدارک می‌شدند. پیش‌بینی شده بود با ادامه یافتن عملیات و تصرف ارتفاع شاخ شمیران، امکان ارتباط زمینی با این ارتفاع و دیگر مناطق تصرف‌شده از طریق جاده‌ی چم سراژین برقرار شود، بنابراین رحیم صفوی به فرماندهان یگان‌ها تأکید کرد که امکانات خود را یک جا جمع نکنند، بلکه در ابتدای عملیات، بخشی از امکانات مورد نیاز خود را از طریق عقبه‌ی آبی دریاچه‌ی دربندیخان وارد منطقه کرده و بخشی دیگر را پس از تصرف شاخ شمیران و باز شدن عقبه‌ی خشکی از جاده‌ی چم سراژین به منطقه‌ی عملیات بیاورند.^(۲۳) بر این اساس، جهادسازندگی لرستان نیز مأمور تکمیل و متصل کردن جاده‌ی چم سراژین به منطقه‌ی عملیات و باز کردن عقبه‌ی خشکی منطقه شد.

بسیج امکانات ترابری دریایی

از آنجا که عبور و انتقال نیروهای موج اول یگان‌های عمل‌کننده، باید با قایق انجام می‌شد و این یگان‌ها در این زمینه کمبودهایی داشتند، لجستیک نیروی زمینی موظف شد به صورت ضرب الاجل، ۱۲۰ فروند انواع قایق موتوری در اختیار یگان‌ها قرار دهد، علاوه بر این لشکر ۱۴، لشکر ۸ و تیپ ۴۴ قمر که از قبل در منطقه مستقر بودند، موظف شدند بخشی از امکانات دریایی خود را به این یگان‌ها مأمور کنند.

^(۲۴) لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) نیز یک گروهان غواص به منطقه آورد، همچنین ناو تیپ فرات با استعداد ۲۷۵ غواص و سکاندار قایق به لشکر سیدالشهدا^(ع) مأمور شد و در مدت کوتاهی اقدام به برپایی و راه‌اندازی اسکله در ساحل دریاچه‌ی دربندیخان کرد.^(۲۵) همچنین مقرر شد تا قبل از صبح روز اول عملیات، از اسکله‌های موجود در ساحل شرقی دریاچه‌ی دربندیخان استفاده شود و پس از آن و با تصرف دشت جنوب دریاچه، اسکله‌ها به نقاط جنوبی‌تر و در نزدیک‌ترین نقطه به منطقه‌ی عملیات بیت‌المقدس ۴ در ارتفاعات جنوب دریاچه‌ی دربندیخان منتقل شوند.^(۲۶)

توپ‌خانه

بر اساس طرح آتش توپ‌خانه که ۱ فروردین ۱۳۶۷ نیروی زمینی سپاه آن را به قرارگاه فتح و یگان‌های شرکت‌کننده در عملیات ابلاغ کرد، تیپ توپ‌خانه ۶۳ خاتم الانبیا^(ص) مأموریت یافت با برقراری تطبیق عمل کلی، آتش پشتیبانی قرارگاه را تأمین کند و همچنین مسئولیت برپایی دو تطبیق کمک مستقیم "کربلای ۱" (توپ‌خانه ۹۱ بقیه‌الله^(عج)) و کربلای ۲ (توپ‌خانه لشکر ۱۴ امام حسین^(ع)) را عهده‌دار شد. در سازمان رزم توپ‌خانه نیز ۲ گردان و ۷ آتشبار توپ ۱۳۰ میلی‌متری و ۲ آتشبار کاتیوشا، ۹ آتشبار توپ ۱۲۲ میلی‌متری و یک آتشبار توپ ۱۵۵ میلی‌متری برای اجرای آتش

را برای استقرار پل خضری شناسایی و بررسی کنند همچنین قرار شد این نیروها پس از شروع عملیات با استفاده از سطحه، چند تانک و نفربر و سپس چند لودر و بولدوزر را به ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان انتقال دهند.

نیروی هوایی و هوانیروز

برای پشتیبانی هوایی از عملیات، نیروی هوایی ارتش متعهد شد در چندین نوبت و بدون محدودیت عقبه‌ی نزدیک دشمن یعنی یال ارتباطی بین ارتفاع شاخ شمیران و ارتفاع برددکان را بمباران کند و در صورتی که ارتفاع شاخ شمیران به عنوان اصلی‌ترین هدف عملیات تصرف نشد، به طور محدود، سد دربندیخان را بمباران کند.

سرهنگ مصطفی اردستانی فرمانده عملیات نیروی هوایی ارتش که ۲ فروردین ۱۳۶۷ در جلسه‌ی فرماندهان حاضر شده بود، این تعهدات را پذیرفت.* رحیم صفوی جانشین فرمانده نیروی زمینی سپاه نیز، اطلاعات لازم درباره‌ی عملیات بیت‌المقدس ۴ را در اختیار سرهنگ انصاری فرمانده هوانیروز نیروی زمینی ارتش

گذاشت، در نتیجه مقرر شد گروه هوانیروز مسجد سلیمان برای پشتیبانی عملیات در منطقه حضور داشته باشد و علاوه بر آن ۲ فروند بالگرد شنوک به این گروه مأمور شود. همچنین هوانیروز مأموریت یافت یک تیم پشتیبانی در محدوده‌ی منطقه‌ی طویله مستقر و در عین حال آمادگی خود را در محور قرارگاه قدس در شمال منطقه‌ی عملیاتی والفجر ۱۰ نیز حفظ کند. جهاد

در عملیات پیش‌بینی شد.^(۲۷) علاوه بر این، استعدادی از تیپ توپ‌خانه‌ی سوم شعبان و تیپ ۱۰ محرم، پدافند هوایی منطقه را بر عهده گرفتند و برای مقابله با حملات شیمیایی عراق، پدافند ش.م.ه. (شیمیایی، میکروبی، هسته‌یی) منطقه به تیپ ۱۱ والعدایات واگذار شد. همچنین برای هدایت آتش هنگام اجرای عملیات، دیدبان‌های یگان‌ها با نفوذ در عمق منطقه‌ی دشمن، روی نقاط تجمع نیروها، پاسگاه‌ها و جاده‌های مواصلاتی دشمن ثبت تیر کردند.^(۲۸)

مهندسی

منطقه‌ی عملیاتی بیت‌المقدس ۴ نیاز چندانی به انجام دادن اقدامات مهندسی تا زمان شروع عملیات نداشت، زیرا کارهای لازم تا حد ممکن به هنگام کسب آمادگی برای عملیات والفجر ۱۰ انجام شده بود، تنها در مورد ترمیم جاده‌ی اصلی تمورژنان، کار به کندی پیش می‌رفت که آن نیز با توجه به این که در منطقه‌ی عملیاتی والفجر ۱۰ بود، حساسیت چندانی را در دشمن ایجاد نکرد. مأموریت انجام دادن اقدامات مهندسی قبل از عملیات، شامل احداث و مرمت پل‌ها، خاکریزها و جاده‌های منطقه، به لشکر مهندسی ۴۲ قدر و تیپ مهندسی ۴۶ الهادی واگذار شد. البته مراحل بعدی عملیات نیاز به، برخی کارهای مهندسی داشت، به همین منظور، جهادسازندگی مأموریت یافت تا این اقدامات را انجام دهد:

- احداث جاده از وسط ارتفاعات تمورژنان به ساحل T شکل* (توسط جهاد باختران)
- احداث جاده‌ی چم سراژین و چم بیاروک (توسط جهاد لرستان)
- احداث جاده و خاکریز در دشت تولبی (توسط جهاد آذربایجان شرقی)
- نیروهای جهادسازندگی مأموریت یافتند ساحل تمورژنان و ارتفاعات سورمر در دشت تولبی

با وجود تعداد فراوان منوره‌های دشمن در سمت شاخ سورمر و آتش یک جانبه‌ی نیروهای مستقر در آن جا، نیروهای غواص لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(۴) ساعت ۲۱:۴۰ روز ۴ فروردین ۱۳۶۷، حرکت خود را از ساحل تمورژنان به سمت ساحل دشمن آغاز کرده و اولین گروه نیروهای آن ساعت ۲۳ در ساحل دشمن پیاده شدند

* محل اسکله‌ی نیروهای خودی در ساحل دریاچه‌ی دربندیخان به ساحل T موسوم شده است.
** سرهنگ مصطفی اردستانی در طول عملیات والفجر ۱۰ نیز به طور فعال در میدان نبرد حضور داشت و شخصاً چند مورد مواضع دشمن را در صحنه‌های اصلی درگیری به طور مؤثری بمباران کرد.

رزمندگان اسلام؛ عملیات بیت المقدس ۴، ۱۳۶۷/۱/۱۰

سازندگی هم مأمور شد برای هوایروز سنگر احداث کند تا در صورت اقدام دشمن به بمباران منطقه، خلبانان از آن به عنوان جان پناه استفاده کنند. افزون بر این، تصمیم گرفته شد برای جلوگیری از استراق سمع مکالمات بی سیمی، ارتباط قرارگاه هوایروز، (در منطقه‌ی لشکرگاه در

جنوب کوه گوزیل) با قرارگاه نیروی زمینی از طریق تلفن صحرائی و به شکل ارتباط باسیم برقرار شود. ضمناً هماهنگی‌هایی با پدافند هوایی برای پوشش دادن منطقه‌ی عملیات انجام شد.^(۲۹) علاوه بر این آمادگی‌ها، مقرر شد لشکر ۸ نجف، لشکر ۱۴ امام حسین^(ع)، لشکر ۱۱ امیرالمومنین^(ع)، تیپ ۴۴ قمر بنی هاشم^(ع) و تیپ ۹۱ بقیه‌الله که از قبل در این منطقه مستقر بوده و در عملیات والفجر ۱۰ شرکت داشتند به اندازه‌ی توان و امکانات موجود خود در منطقه (آتش، ترابری دریایی و زرهی) عملیات را پشتیبانی کنند.^(۳۰) با توجه به مانور لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص) در دشت تولبی به منظور ایجاد سهولت برای نفوذ در عمق منطقه‌ی دشمن، یک گروهان تانک به استعداد ۱۰ دستگاه به این لشکر مأمور شد.^(۳۱)

نیروهای خود را وارد منطقه کردند. وضعیت زمین و حضور دشمن در ارتفاعات شاخ سورمر و شاخ شمیران که مسلط بر منطقه بودند، موجب شد که تحرکات و جابه‌جایی نیروها و تجهیزات از دید عراقی‌ها مخفی نماند. حدود ساعت ۱۳، هواپیماهای دشمن محل استقرار لشکر محمد رسول‌الله^(ص) در یال‌ها و شیارهای تپه‌ها را بمباران کردند که بر اثر آن حدود ۱۲۰ نفر از نیروهای این لشکر شهید یا مجروح شدند و سازمان یکی از گردان‌های عمل‌کننده‌ی این یگان از هم پاشید. عراق همچنین یک پل شناور روی رودخانه‌ی لیلَه را بمباران کرد که پل سوراخ شد، اما کاملاً منهدم نشد، عقبه‌های لشکر محمد رسول‌الله^(ص) در شیخ صله نیز بمباران شدند. حضور نیروهای پیاده‌ی دشمن در دشت تولبی در جنوب دریاچه‌ی دربندیخان و جنب و جوش فراوان آن‌ها و همچنین افزایش تعداد تانک‌هایشان در این دشت از ۳ دستگاه به ۱۵ دستگاه، نشان‌دهنده‌ی حساسیت و هوشیاری دشمن به ویژه در این محور بود. با توجه به این

در آستانه‌ی عملیات

با نزدیک شدن به زمان عملیات بیت المقدس ۴، از صبح روز ۴ فروردین ۱۳۶۷ به تدریج یگان‌ها

پس از عبور اولین گردان‌ها از دریاچه‌ی دربندیخان، ساعت یک بامداد ۵ فروردین ۱۳۶۷ با اجرای آتش توپ و ادوات، عملیات بیت‌المقدس ۴ آغاز شد.^(۳۷) این در حالی بود که قبل از شروع عملیات ۲ گردان از لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) در عمق منطقه‌ی دشمن نفوذ کرده و اولین گردان لشکر ۲۷ محمدرسول‌الله^(ص) موفق به غافل‌گیری نیروهای عراقی و پاک‌سازی ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان شده بود و لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) نیز در صدد انتقال ۲ گردان به ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان بود. پس از اعلام رمز عملیات، رزمندگان لشکر ۱۰ با انهدام کمین‌های دشمن در شیارهای منتهی به ارتفاع شاخ سورمر، به سمت اهداف خود

در این ارتفاع حرکت کردند. لشکر محمد رسول‌الله^(ص) نیز پس از تصرف و تأمین ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان، گردان دوم را وارد عمل کرده و در دشت به سمت روستای تولی و شمیران که محل استقرار تانک‌های دشمن بود، حرکت کرد. لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) که به دلیل کمبود قایق و آتش دشمن در انتقال

نیروهایش دچار مشکلاتی شده بود، ۲ گردان خود را تا ساعت ۲:۳۰ بامداد به ساحل دشمن انتقال داد. پیچیدگی زمین و وجود کمین‌های متعدد دشمن در شیارها و ارتفاعات مقابل لشکرهای ۵۷ ابوالفضل^(ع) و ۱۰ سیدالشهدا^(ع) حرکت رزمندگان را کند کرده بود، اما در دشت تولی لشکر محمد رسول‌الله^(ص) سرعت عمل بیش‌تری داشت به گونه‌یی که ساعت ۲:۵۰ بامداد روستای تولی و ساحل سمت راست آن را تصرف کرده و رزمندگان این لشکر پیشروی به

قراین فرماندهی قرارگاه احتمال آماده‌باش نیروهای دشمن را در زمان شروع عملیات پیش‌بینی می‌کرد.^(۳۲) به منظور درگیر کردن دشمن در سایر نقاط، یک دسته نیروی مسلح به تیربار و آر.پی.جی. ۷۰ از لشکر سیدالشهدا^(ع) به تیپ بقیه‌الله مأمور شد تا از خط پدافندی این یگان به بخشی از مواضع عراقی‌ها در شرق ارتفاعات شاخ سورمر تک ایذایی کند.^(۳۳)

شرح عملیات

روز اول عملیات

با وجود تعداد فراوان منوره‌های دشمن در سمت شاخ سورمر و آتش یک جانبه‌ی نیروهای مستقر در آن جا، نیروهای غواص لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) ساعت ۲۱:۴۰ روز ۴ فروردین ۱۳۶۷، حرکت خود را از ساحل تهورزان به سمت ساحل دشمن آغاز کرده و اولین گروه نیروهای آن ساعت ۲۳ در ساحل دشمن پیاده شدند. در همین زمان حرکت قایق‌های حامل نیروهای "دنبال پشتیبان" که قرار بود به آرامی از تنگه‌ی شاخ سورمر عبور کنند به دلیل آتش پی در پی دشمن روی تنگه، متوقف شد. پس از استقرار نیروهای لشکر سیدالشهدا^(ع) در ساحل دشمن، فرماندهی این لشکر آمادگی خود را برای عبور دادن رزمندگان لشکرهای محمد رسول‌الله^(ص) و ابوالفضل^(ع) از محور لشکر خود اعلام کرد. علی‌فضلی فرمانده لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) از قرارگاه درخواست کرد که تا قبل از نفوذ کامل نیروهای عمل‌کننده در عمق خطوط دشمن، از درگیری پرهیز شود، قرارگاه نیز موافقت کرد.^(۳۴) همچنین یک گردان از نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) تا ساعت ۲۳، خود را به ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان رساند.^(۳۵) این در حالی بود که یک دسته از اولین گردان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص) نیز برای پاک‌سازی ساحل دشمن در مقابل خط حد این لشکر به آن سو رفته بود.^(۳۶)

حدود ساعت ۱۰ صبح،
نیروهای لشکر ابوالفضل^(ع)
در شاخ شمیران خود را به
دشمن رسانده و پس از جنگ
تن به تن اقدام به پاک‌سازی
سنگرهای دشمن کردند

کمک رزمندگان اسلام در انتقال مردم عراقی؛ دریاچه‌ی دربندیخان؛ منطقه‌ی عملیاتی حلجچه

سمت روستای شمیران و کانی‌کوه را آغاز کردند. گذشت زمان و نزدیک شدن به زمان روشنایی هوا و تأمین نشدن اهداف اصلی یگان‌ها یعنی ارتفاعات شاخ سورمر و شاخ شمیران و برددکان، موجب نگرانی مسئولان قرارگاه فتح و نیروی زمینی شد. با ادامه یافتن این وضعیت یعنی ضربه نخوردن دشمن و تداوم

• یگان‌ها حداکثر پیشروی را تا قبل از روشن شدن هوا در منطقه انجام دهند. در طول روز نیز در مقابل ضد حمله‌های دشمن مقاومت و در شب دوم مأموریت‌های خود را کامل کنند.^(۳۹) از ساعت ۴ صبح، درگیری شدت بیش‌تری یافت و پیشروی یگان‌ها سریع‌تر شد. رزمندگان لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) در سه‌راهی غرب ارتفاع شاخ شمیران با دشمن درگیر شده و از ارتفاع بالا رفتند، به دنبال آن رزمندگان لشکر سیدالشهدا^(ع) نیز دو قله‌ی دامنه‌ی شمالی ارتفاع شاخ شمیران را تصرف و به سمت سه قله‌ی دیگر در حاشیه‌ی سمت چپ ارتفاع حرکت کردند. نیروهای لشکر محمد رسول‌الله^(ص) نیز در این موقعیت پیشروی در دشت تولبی را ادامه داده و ۳ دستگاه از تانک‌های دشمن را منهدم کردند. لشکر ابوالفضل^(ع) هم ساعت ۴:۴۰، سه دستگاه از تانک‌های دشمن را به غنیمت گرفت.^(۴۰) اجرای آتش مؤثر توپ‌ها روی جاده‌ی اصلی عقبه‌ی دشمن از سد دربندیخان به برددکان نیز در تحرکات دشمن اختلال ایجاد کرد. تا ساعت ۶ بامداد، رزمندگان

استقرار نیروهایش در نقاط سرکوب، این خطر وجود داشت که عراقی‌ها بتوانند به راحتی عقبه‌ی آبی یگان‌ها را مسدود و نیروهای خودی را محاصره کنند. به همین دلیل رحیم صفوی جانشین فرمانده نیروی زمینی سپاه، ساعت ۳ بامداد در قرارگاه فتح با اعلام این که اوضاع دشمن هنوز به هم نریخته و تسلط کافی بر منطقه دارد،^(۳۸) مواردی را برای اجرا به احمد غلامپور فرمانده قرارگاه فتح، ابلاغ کرد:

- به دلیل وابستگی یگان‌ها به عقبه‌ی آبی دریاچه‌ی دربندیخان، هوانیروز از ابتدای روز در امر تدارک نیروها فعال شود.
- لشکر محمد رسول‌الله^(ص) تانک‌های عراقی در دشت تولبی را به غنیمت گرفته و از آن علیه دشمن استفاده کند.
- باز کردن جاده‌ی چم‌سراژین که عقبه‌ی زمینی یگان‌ها از سمت چپ ارتفاع شاخ شمیران است در اولویت قرار گیرد.
- انتقال تانک و نفربر به آن سوی دریاچه برای حمایت نیروهای پیاده حتماً انجام شود.

تزلزل شده و تعدادی از آن‌ها خود را تسلیم و عده‌ی نیز فرار کردند. در نتیجه نیروهای لشکر سیدالشهدا^(ع) به سمت این ارتفاع پیشروی کردند. سرانجام ساعت ۱۰:۴۵، لشکر ابوالفضل^(ع) تصرف و پاک‌سازی کامل شاخ شمیران را- که اصلی‌ترین هدف مرحله‌ی اول عملیات بود- به اطلاع قرارگاه رساند. هنگام ظهر امروز، عراق از چندین محور ضد حمله‌های خود را به سمت ارتفاع شاخ شمیران آغاز کرد، اما با وجود تعداد کم نیروهای مستقر در این نقطه، تلاش‌های فراوان دشمن ناکام ماند.*^{۳۳} نیروهای لشکر

ابوالفضل^(ع) با استقرار در نقاط کلیدی ارتفاع، با هر وسیله‌ی ممکن به دفع فشار دشمن پرداختند. گزارش دیدبان‌های در خط، حاکی از آن بود که دشمن از سمت ساحل دشت تولبی و از طرف بردکان در حال آوردن نیروهای کمکی به منطقه است.

نیروهای لشکر سیدالشهدا^(ع) نیز ساعت ۲ بعدازظهر، ارتفاع شاخ سورمر را به طور کامل تصرف کردند و بیش

از یک صد تن از نیروهای تیپ ۵۰۶ پیاده‌ی عراق را به اسارت خود درآوردند. باقی‌مانده‌ی نیروهای عراقی در این منطقه کشته، زخمی یا متواری شدند. نیروهای دشمن بعدازظهر امروز به مواضع لشکر

لشکر سیدالشهدا^(ع) در یال‌های شاخ شمیران، مقر تیپ دشمن را تصرف کرده و در آن مستقر شده و در ارتفاعات شاخ سورمر درگیر بودند. نیروهای لشکر ابوالفضل^(ع) نیز با راهنمایی ۳ اسیر عراقی از دامنه‌ی ارتفاع شاخ شمیران در حال صعود بودند. رزمندگان لشکر محمدرسول‌الله^(ص) نیز در حال پاک‌سازی دشت تولبی بودند و تا این زمان ۵ دستگاه از تانک‌های دشمن را منهدم کرده و حدود ۱۰ دستگاه از آن‌ها را به غنیمت خود درآورده و علیه دشمن به کار گرفتند.^(۴۱) در این هنگام در گذرگاه آبی دریاچه‌ی دربندیخان نیز امنیت نسبی ایجاد شده بود و یگان‌ها امکانات و نفرات خود را از این طریق به جلو انتقال می‌دادند. با روشن شدن هوا، نیروی هوایی وارد عمل شد، اولین بمباران محل تجمع نیروهای عراقی توسط سرهنگ مصطفی اردستانی فرمانده عملیات نیروی هوایی ارتش، انجام شد. هواپیماهای خودی در مأموریت‌های اول خود با بمباران دقیق محل تجمع نیروهای دشمن و جاده‌ی مواصلاتی آن‌ها موجب تقویت روحیه‌ی رزمندگان شدند. فرماندهان یگان‌ها نیز از عملکرد آن‌ها بسیار راضی بودند.*^(۴۲) حدود ساعت ۱۰ صبح، نیروهای لشکر ابوالفضل^(ع) در شاخ شمیران خود را به دشمن رسانده و پس از جنگ تن به تن اقدام به پاک‌سازی سنگرهای دشمن کردند. با استقرار رزمندگان این لشکر در شاخ شمیران، نیروهای عراقی که تا آن زمان در یال‌های سمت چپ شاخ شمیران و در ارتفاع شاخ سورمر به شدت مقابل نیروهای لشکر سیدالشهدا^(ع) مقاومت می‌کردند، دچار

نیروهای لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) ساعت ۲ بعدازظهر، ارتفاع شاخ سورمر را به طور کامل تصرف کردند و بیش از یک صد تن از نیروهای تیپ ۵۰۶ پیاده‌ی عراق را به اسارت درآوردند

* عصر روز اول عملیات، سرهنگ خلبان مصطفی اردستانی معاونت عملیات نیروی هوایی ارتش در محل قرارگاه نیروی زمینی حاضر شد و درباره‌ی مأموریت نیروی هوایی در این منطقه به مشورت پرداخت. وی در پاسخ به اعلام رضایت فرماندهان یگان‌ها از عملکرد صبح امروز نیروی هوایی ارتش، خطاب به فرمانده کل سپاه گفت: ما هم خوشحالیم، همین که بسیجی‌ها برای ما دست تکان می‌دهند ما خوشحال می‌شویم و خستگی مان برطرف می‌شود. وی در پایان جلسه، خواستار دیدار با امام خمینی شد که رفیق‌دوست وزیر سپاه، قول مساعد داد.

(سند شماره ۱۶۴۱ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، دفترچه ثبت جنگ راوی قرارگاه خاتم^(ص)، نیروی زمینی سپاه پاسداران در عملیات والفجر ۴، راوی: اسدالله احمدی از ۱۳۶۷/۱/۳ تا ۱۳۶۷/۱/۱۰، صص ۶۵-۶۴)

* تصرف ارتفاع شاخ شمیران به منزله‌ی فتح کلید منطقه بود. در اختیار داشتن این ارتفاع، تسلط کافی بر دشت تولبی و ارتفاع شاخ سورمر را در پی داشت، به همین دلیل در این عملیات از دست دادن شاخ شمیران برای نیروهای خودی به منزله‌ی پس دادن دشت تولبی و مانعی برای موفقیت لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) در محور شاخ سورمر محسوب می‌شد و حفظ آن نیز نیروهای دشمن را در شاخ سورمر از ادامه‌ی مقاومت مأیوس و فشار دشمن در دشت تولبی را خنثی می‌کرد.

امدادرسانی رزمندگان اسلام به مردم در منطقه‌ی عملیاتی حلبچه، ۱۳۶۶/۱۲/۲۳

محمد رسول الله (ص) در دشت تولبی و لشکر ابوالفضل (ع) در شاخ شمیران حمله کرده و توانستند تا حدودی در دشت تولبی پیشروی کنند، اما در ارتفاع شاخ سورمر با وجود فشارهای بسیار، هر بار عقب رانده شدند. از حدود ساعت ۱۵، فعالیت نیروهای خودی و دشمن برای ساعاتی متوقف شد. به نظر می‌رسید طرفین پس از درگیری‌های شدید دیشب و امروز، برای مدتی به استراحت پرداخته‌اند.

طراحی مرحله‌ی دوم عملیات

حفظ هدف‌های تصرف‌شده در مرحله‌ی نخست عملیات بیت المقدس ۴، مستلزم اجرای عملیات روی نقاط باقی‌مانده‌ی ارتفاعات بود، زیرا با وجود تصرف ارتفاع شاخ سورمر و قسمت‌های اصلی و قله‌ی ارتفاع شاخ شمیران، حضور نیروهای عراقی در یال‌های غربی ارتفاع شاخ سورمر و تسلط دید و تیر آن‌ها بر جاده‌ی عقبه‌ی چم‌سراژین مانع تشکیل یک خط پدافندی منسجم در این منطقه شده و ادامه‌ی عملیات برای تصرف سایر نقاط را اجتناب‌ناپذیر و ضروری می‌کرد. از سوی دیگر، با توجه به اهمیت ارتفاع شاخ شمیران، قطعی بود که دشمن به سادگی دست از این ارتفاع بر نداشته و با توان بیش‌تری برای بازپس‌گیری آن وارد عمل خواهد شد. برهم زدن سازمان دشمن و پدافند کردن در ارتفاعات جلوتر از شاخ شمیران از جمله اهداف مهمی بود که موجب شد فرماندهی قرارگاه فتح با وجود خستگی مفرط یگان‌ها، تصمیم به ادامه‌ی عملیات در شب دوم بگیرد. بر همین اساس و پس از

عصر روز اول، ارتش عراق به شدت به گلوله‌باران و بمب‌باران شیمیایی عقبه‌ها پرداخت که تلفاتی را به بار آورد. (۴۳) به منظور جلوگیری از تجمع و سازمان‌دهی نیروهای عراقی برای اجرای ضد حمله در ارتفاعات شاخ سورمر و شاخ شمیران، توپ‌خانه‌ی خودی نیز پس از غروب آفتاب آتش پرحجمی را روی مواضع و جاده‌های ارتباطی دشمن اجرا کرد. همچنین به نیروهای توپ‌خانه برای مقابله با تحرک احتمالی دشمن در ساعت ۴ تا ۵ صبح فردا، آماده‌باش داده شد. (۴۴) نزدیک غروب روز اول عملیات، جاده‌ی چم‌سراژین (عقبه‌ی خشکی منطقه از سمت شرق ارتفاع سورمر) باز شده، اما به دلیل باتلاقی بودن بعضی نقاط آن، تردد خودروها با مشکل انجام می‌شد. دشمن در طول روز اول، ضمن وارد کردن فشار فراوان به دو محور دشت تولبی و شاخ شمیران، اقدام به بمب‌باران شدید عقبه‌ی خودی کرد. بمب‌باران‌های شیمیایی دشمن که توأم با آتش شدید کاتیوشا و توپ‌خانه بود، تقریباً همه‌ی مناطق را آلوده ساخته و تا اندازه‌ی بی‌توان رزم یگان‌های عمل‌کننده کاست. (۴۵)

روز دوم عملیات

ادامه‌ی عملیات بیت‌المقدس ۴، از نخستین دقایق بامداد ۶ فروردین ۱۳۶۷ در حالی آغاز شد که لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله (ص) در صدد انتقال دو گردان به ساحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان بود تا با پاک‌سازی دشت تولبی و پیشروی در عمق منطقه، در امتداد یال‌های شمالی ارتفاع برددگان تا ساحل دریاچه خط دفاعی تشکیل دهد، تیپ ۱۸ الغدیر نیز آماده می‌شد که روی ارتفاع برددگان وارد عمل شود.^(۴۹) اما هنوز اولین گردان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله (ص) به آن سوی دریاچه‌ی دربندیخان منتقل نشده بود که

جلسه با فرماندهان یگان‌های عمل‌کننده در قرارگاه فتح، مانوری به این شرح برای شب دوم طرح‌ریزی و تصویب شد:

۱. لشکر محمد رسول‌الله (ص) روی ارتفاعات برددگان عمل کند.

۲. لشکر سیدالشهدا (ع) ضمن تحویل گرفتن خط دشت تولبی از لشکر محمد رسول‌الله (ص) اقدام به پاک‌سازی این دشت کرده و با پیشروی در این محور، خط دفاعی مناسبی را در امتداد یال‌های برددگان به طرف ساحل دریاچه‌ی دربندیخان ایجاد کند.

۳. تیپ ۱۸ الغدیر با هدف ادامه‌ی عملیات لشکر محمد رسول‌الله (ص) روی ارتفاع برددگان در صبح عملیات یا شب سوم آماده شود.

۴. لشکر ابوالفضل (ع) همچنان به تحکیم و تثبیت خط و مواضع خود در شاخ شمیران اهتمام ورزد. علاوه بر مانور فوق، طبق دستور رحیم صفوی جانشین فرمانده نیروی زمینی به احمد غلامپور فرمانده قرارگاه فتح، یگان‌ها موظف شدند تا حد امکان نیرو، مهمات و تجهیزات به جنوب دریاچه‌ی دربندیخان، به ویژه روی ارتفاعات شاخ شمیران منتقل کنند. اتخاذ چنین تدبیری علاوه بر آینده‌نگری، به دلیل اخبار واحد شنود، مبنی بر آمادگی دو تیپ دشمن جهت اجرای ضد حمله بود. لشکر محمد رسول‌الله (ص) آمادگی خود را برای عملیات در ساعت ۱ تا ۲ بامداد اعلام کرد، قرارگاه فتح اصرار داشت درگیری با دشمن زودتر آغاز شود.^(۴۶) همچنین به توپ‌خانه‌ها دستور داده شد برای عملیات شب جاری بدون محدودیت، اجرای آتش کنند.^(۴۷) هوانیروز در طول روز اول نتوانست وارد منطقه‌ی عملیات شود، اما سرهنگ انصاری فرمانده هوانیروز، وعده داد که ۲ بالگرد ۲۱۴ و یک بالگرد شنوک برای حمل مجروح و شهید برای روز بعد وارد منطقه خواهند شد.^(۴۸)

آرامش موقت صبح روز دوم عملیات چند ساعته بیش‌تر دوام نیاورد و از بعدازظهر دشمن با آوردن ۲ گردان نیرو در یال زبانه‌ی ارتفاع برددگان، بار دیگر از دو سمت به شاخ شمیران حمله کرد اما مقاومت نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل (ع) مانع از پیشروی آن‌ها شد

بمباران‌های شیمیایی عراق موجب شد سازمان گردان از هم بپاشد و فرمانده گردان به دلیل نداشتن شناسایی قبلی از منطقه و نبود راهنما، با مشکلات جدی مواجه شود. ساعت ۳۰ دقیقه‌ی بامداد نیز، عراق با اجرای حجم نسبتاً شدید آتش توپ و با استفاده از ۳ تیپ جدید، ضد حمله‌ی خود را به طرف ارتفاع شاخ شمیران آغاز کرد. عراقی‌ها در ابتدا عقبه‌ی یگان‌های سپاه

روی ارتفاع تمورژنان را به طور کامل با گلوله‌های توپ کاتیوشا که حاوی مواد شیمیایی بود، آلوده و سپس از سه محور، ضد حمله‌ی خود را به سمت شاخ شمیران شروع کردند. همچنین با اجرای آتش سنگین و دقیق روی جاده‌ی چم‌سراژین، مسیر تردد یگان‌ها را مسدود و کمک‌رسانی به نیروهای در خط را مختل کردند. برای تقویت موقعیت نیروهای لشکر ابوالفضل (ع) در ارتفاع شاخ شمیران و پاسخ به درخواست‌های مکرر فرماندهی این لشکر برای اعزام نیروی کمکی، از قرارگاه فتح به تیپ ۱۸ الغدیر - که

انجام نشد و تنها لشکر ابوالفضل^(ع) توانست حملات سنگین دشمن به ارتفاع شاخ شمیران را دفع کند.^(۵۱) پس از روشن شدن هوا، از صبح روز ۶ فروردین ۱۳۶۷ فشار دشمن روی ارتفاع شاخ شمیران کاهش یافت و جاده‌ی چم‌سراژین که عقبه‌ی یگان‌ها محسوب می‌شد، از زیر دید و تیر دشمن خارج و امکان کمک‌رسانی به نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) فراهم شد. با کاهش فشار دشمن، موقعیت مناسبی برای گرد هم آمدن فرماندهان یگان‌ها در قرارگاه فتح و بررسی آخرین وضعیت منطقه و چاره‌جویی برای ادامه‌ی عملیات فراهم شد. ساعت ۱۰:۳۰ صبح، فرماندهان لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع)، لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله^(ص)، تیپ ۱۸ الغدیر و تیپ انصارالرسول به قرارگاه فتح آمدند و با احمد غلامپور فرمانده قرارگاه، به گفت‌وگو پرداختند.^(۵۲) پس از مذاکرات این جلسه و گفت‌وگوهای متعدد در طول امروز، فرماندهی قرارگاه فتح به این جمع‌بندی رسید که با توجه به واقعیت‌های موجود، تشکیل خط دفاعی مناسب و قوی برای حفظ ارتفاع شاخ شمیران به منزله‌ی کلید اصلی منطقه، تصمیمی صحیح و واقع‌بینانه می‌باشد. نکته‌ی محوری که در این تصمیم‌گیری نقش ویژه‌ی داشت توجه به توان یگان‌های موجود بود که بر اثر حملات شیمیایی عراق و دفع حمله‌های دشمن به ارتفاع شاخ شمیران، کاهش یافته بود.

در این اوضاع، تنها تیپ ۱۸ الغدیر با ۳ گردان در اختیار قرارگاه بود که با توجه به وضعیت موجود می‌بایست یا برای تصرف ارتفاع برددگان مورد استفاده قرار گیرد یا برای کمک به لشکر ابوالفضل^(ع) و حفظ ارتفاع شاخ شمیران به این ارتفاع اعزام شود. با توجه به شناخت موجود از منطقه و ارتفاع برددگان و همچنین میزان استعداد دشمن روی این ارتفاع، نیروی موجود برای تصرف آن کافی نبود و در صورت تحقق چنین امر دور از ذهنی، دیگر توانی برای پاسخ‌گویی به ضد حمله‌های احتمالی دشمن باقی

مأموریت ادامه‌ی عملیات در ارتفاع برددگان را بر عهده داشت - ابلاغ شد که از مأموریت اصلی خود صرف‌نظر کرده و ۲ گردان از نیروهایش را برای کمک به نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) و دفع ضد حمله‌ی دشمن، راهی ارتفاعات شاخ شمیران کند، به همین دلیل این یگان از مأموریت اصلی خود بازماند.^(۵۰) هم‌زمان با فشار دشمن بر شاخ شمیران، لشکر محمد رسول‌الله^(ص) کار انتقال گردان دوم خود را از ساعت ۲ بامداد آغاز و تا ساعت ۳:۳۰ جابه‌جایی و سازمان‌دهی آن را انجام داد، اما با وجود اصرار فرمانده لشکر مبنی بر افزایش سرعت حرکت نیروها به سمت اهداف، فرماندهی این گردان به دلیل نداشتن شناسایی از منطقه، آلوده بودن محل

به عوامل شیمیایی و عدم آمادگی نیروها برای انجام دادن مأموریت، نتوانست مأموریت خود را به پایان برساند؛ نیروهای گردان یادشده پس از اندکی پیشروی، از ادامه‌ی حرکت بازماندند و حدود ساعت ۵ بامداد به طرف اسکله‌ی لشکر در ساحل خودی عقب‌نشینی کردند. فشار دشمن بر ارتفاع شاخ

شمیران ادامه یافت و عراق تا نزدیک صبح توانست چند موضع نیروهای خودی را در پایین این ارتفاع تصرف کند، اما نیروهای لشکر ابوالفضل^(ع) ساعت ۵ صبح با حمله به دشمن، مواضع از دست رفته را بار دیگر تصرف کردند، در این اقدام تعدادی از نیروهای عراقی به اسارت درآمدند. بدین ترتیب در شب دوم به دلیل موفق نبودن لشکر محمد رسول‌الله^(ص) در اجرای مأموریت خود، بمباران شیمیایی عقبه‌ها و برخی عوامل دیگر، ادامه‌ی تصرف ارتفاع برددگان

نیروهای عراقی پس از ناکامی در ۱۵ پاتک در طول روز، سرانجام از تاریخ ۱۰ فروردین ۱۳۶۷ به بعد، به تثبیت وضع موجود تن دادند.

حضرت آیتالله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و محسن رضایی فرمانده کل سپاه در منطقه عملیات در داخل یک شیار در حال بررسی منطقه عملیات؛ ۱۳۶۷/۱/۱۵

نمی‌ماند.^(۵۳) بنابراین احمد غلامپور فرمانده قرارگاه فتح، در گزارش به فرمانده کل سپاه اعلام کرد که عراق حدود ۳۰۰۰ نیرو روی ارتفاع بردکان مستقر کرده و همچنین توان عمده‌ی از یگان‌های زرهی و پیاده در منطقه‌ی عملیاتی تا سد دربندیخان متمرکز کرده است و از سوی دیگر توان یگان‌های خودی به ویژه بر اثر

به جز دفع ضد حمله‌ی دشمن، امشب قادر به اجرای عملیات نیست و نیروهای این تیپ شب بعد می‌توانند وارد عملیات شوند. علاوه بر این ناامن بودن جاده‌ی چم‌سراژین که مسیر تردد منطقه محسوب می‌شد - مشکلی بود که همچنان وجود داشت.^(۵۶)

روز سوم عملیات

در سومین روز عملیات بیت‌المقدس ۴، نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل^(۲) مانند دو روز قبل زیر فشار حملات عراق قرار داشتند. فرماندهان عراقی به یگان‌های خود دستور داده بودند به هر شکل ممکن ارتفاع شاخ شمیران را تصرف کنند. نیروهای لشکر ابوالفضل^(۲) روی قله‌ی این ارتفاع حضور داشتند، اما یال‌های صخره‌ی در جنوب آن و قسمتی از جاده‌ی چم‌سراژین به روستای زرین در اختیار عراقی‌ها بود. رزمندگان لشکر ابوالفضل^(۲) می‌کوشیدند با اجرای آتش روی مواضع عراقی‌ها مانع فشار آوردن نیروهای دشمن به قله‌ی ارتفاع شاخ شمیران شوند و آن‌ها را کنترل کنند. رساندن مهمات و تدارکات برای نیروهای این لشکر که با شجاعت و سرسختی

بمباران‌های شیمیایی و دفع ضد حمله‌های عراق، آشکارا تحلیل رفته است. وی خواستار تکمیل اهداف تصرف‌شده‌ی فعلی و حفظ و تثبیت آن شد.^(۵۴) بدین ترتیب با جمع‌بندی از اوضاع جدید، تصمیم قرارگاه فتح معطوف به تکمیل و تثبیت وضع موجود شد.^(۵۵) آرامش موقت صبح روز دوم عملیات چند ساعتی بیش‌تر دوام نیاورد و از بعدازظهر دشمن با آوردن ۲ گردان نیرو در یال زبانه‌ی ارتفاع بردکان، بار دیگر از دو سمت به شاخ شمیران حمله کرد که مقاومت نیروهای لشکر ۵۷ ابوالفضل^(۲) مانع از پیشروی آن‌ها شد. فرمانده لشکر ۵۷ به دلیل کمبود نیرو از قرارگاه فتح درخواست نیروی کمکی کرد. عراق با در اختیار داشتن یال‌های جنوبی ارتفاع بردکان و روستای زرین، همچنان نیروهای لشکر ابوالفضل^(۲) را تهدید می‌کرد. ضعف توان لشکر ابوالفضل^(۲)، به کارگیری یک یگان جدید را اجتناب‌ناپذیر کرده بود. ساعت ۱۴:۴۰ یک گردان از تیپ ۱۸ الغدیر برای کمک به این یگان راهی یال‌های شرقی شاخ شمیران شد تا در این ارتفاع مستقر شده و ضمن دفع حملات دشمن به سمت یال زبانه‌ی پیشروی کند. اما فرماندهی تیپ الغدیر معتقد بود که

تیپ انصارالرسول واگذار شد.
 ۳. انتقال دستگاه‌های زرهی و نفربر به خط لشکر ۲۷ برای مقابله با ضد حمله‌های دشمن.
 ۴. انتقال دستگاه‌های مهندسی به دشت تولبی برای ایجاد خاکریز به عنوان خط پدافندی و ترمیم جاده‌ی خط به ساحل خودی و همچنین ایجاد مواضع و استحکامات برای نیروها و دستگاه‌های زرهی. این اقدام با کمک جهاد آذربایجان شرقی و تیپ مهندسی الهادی سپاه انجام شد.
 ۵. واگذاری قسمتی از خط پدافندی لشکر محمد رسول‌الله (ص) در دشت تولبی به لشکر سیدالشهدا (ع) به منظور تقویت این خط دفاعی.^(۵۹)

ناکامی در تصرف یال زبانه‌ای بردکان

فشار مداوم و همه‌جانبه‌ی دشمن برای بازپس‌گیری مناطق از دست رفته، فرماندهان را بر آن داشت که علاوه بر تحکیم مواضع ارتفاع شاخ شمیران، یال زبانه‌ی بردکان و روستای زرین را تصرف کنند. تصرف این منطقه از این نظر اهمیت داشت که دشمن در چند روز گذشته از این مسیر به منزله‌ی محور اصلی ضد حمله‌های خود استفاده کرده بود. همچنین نیروهای عراقی با استقرار در این یال و روستای زرین با آتش مستقیم و منحنی خود، جاده‌ی چم‌سراژین - تنها عقبه‌ی خشکی نیروهای خودی - را در طول شبانه‌روز مسدود کرده بودند.

بر این اساس اجرای عملیات با هدف تصرف مناطق یاد شده در ۸ فروردین ۱۳۶۷ به تیپ الغدیر واگذار شد. این تیپ که به تازگی وارد منطقه‌ی عملیاتی شده بود، پس از ابلاغ مأموریت، اقدام به انجام دادن شناسایی‌های لازم کرده و متعاقب آن ۳ گردان راهی ارتفاعات کرد و برای ساعت ۲۳ نهم فروردین ۱۳۶۷ اعلام آمادگی کرد.^(۶۰) در ابتدای شب عملیات (۱۳۶۷/۱/۹) قبل از حرکت نیروهای تیپ الغدیر به طرف دشمن، نیروهای عراقی از چند طرف باز هم به شاخ شمیران حمله کردند در نتیجه نیروهای تیپ

می‌جنگیدند به دلیل مناسب نبودن جاده و وجود گل و لای فراوان و آتش پر حجم توپ‌های دشمن همچنان به سختی انجام می‌شد.^(۵۷) علاوه بر آن، حضور نیروهای عراقی در روستای ورمین در غرب ارتفاع شاخ شمیران و روستای زرین در جنوب شرقی این ارتفاع، موقعیت نیروهای لشکر ابوالفضل (ع) را ناامن کرده بود. ضرورت حفظ شاخ شمیران سبب شد تا فرماندهان لشکر ابوالفضل (ع) و تیپ الغدیر به قرارگاه عملیاتی فتح آمده و به مشورت در این باره پردازند. فرمانده قرارگاه فتح با توجه به کمبود یگان جدید، در خصوص اجرای عملیات در بردکان، تردید داشت. از طرفی حفظ حداقل توان یگان‌ها برای دفاع از منطقه در صورت ادامه‌ی فشار دشمن ضروری به نظر می‌رسید. فرماندهان یگان‌ها نیز چنین نظری داشتند.

تقویت و تحکیم ارتفاع شاخ شمیران: هدف نهایی عملیات

پس از بررسی آخرین وضعیت منطقه و یگان‌ها و با توجه به محدودیت نیرو، به یگان‌های حاضر در منطقه‌ی عملیات ابلاغ شد که در حال حاضر عملیات روی ارتفاع بردکان منتفی است و به تیپ ۱۸ الغدیر نیز کتباً ابلاغ شد که قبل از غروب آفتاب روز بعد، یک گردان را روی ارتفاع شاخ شمیران مستقر کند.^(۵۸) تیپ الغدیر همچنین مأموریت یافت علاوه بر تقویت ارتفاع شاخ شمیران، با اجرای عملیات روی یال‌های جنوبی آن و روستای زرین، این منطقه را از دست دشمن خارج کند. تثبیت وضع موجود مستلزم انجام دادن اقداماتی بود؛ به این منظور قرارگاه فتح تدابیری به این شرح اتخاذ کرد:

۱. تقویت شاخ شمیران با تیپ ۱۸ الغدیر و واگذاری مسئولیت جبهه‌ی اصلی آن به این تیپ. (این اقدام تا تاریخ ۹ فروردین ۱۳۶۷ به طور کامل انجام شد).
۲. تلاش جهت باز کردن جاده‌ی چم‌سراژین و تأمین آن. مأموریت باز کردن جاده‌ی چم‌سراژین به جهادسازندگی لرستان و مأموریت تأمین آن به

تحلیلی از وضعیت دشمن

عراق همیشه به منطقه و ارتفاعات جنوب دریاچهی دربندیخان (از جمله شاخ شمیران و شاخ سورمر و بردکان) حساسیت ویژه‌ی داشت چرا که این منطقه راه رسیدن نیروهای خودی به سد دربندیخان بود. با اجرای عملیات والفجر ۱۰ و موفقیت‌های حاصل از آن، هوشیاری و حساسیت دشمن به این منطقه دو چندان شد. انتقال سریع تعدادی از یگان‌های دشمن از جبهه‌های جنوب به منطقه‌ی سد دربندیخان به فاصله‌ی چند روز پس از شروع عملیات والفجر ۱۰ و استقرار بیش از ۸ یگان دشمن در ارتفاعات جلو

سد تا اندازه‌ی مؤید این امر می‌باشد. با وجود حضور این یگان‌ها، نیروهای دشمن به دلیل نداشتن زمان کافی، نتوانستند مواضع و رده‌های مستحکمی را در سواحل جنوبی دریاچه‌ی دربندیخان و زمین‌های نسبتاً هموار دشت تولبی، ایجاد کنند، بنابراین با بمباران‌های وسیع شیمیایی کوشیدند تا حدی عقب‌ماندگی خود را جبران کنند. سرعت عمل رزمندگان

در شروع عملیات - با وجود نواقص متعدد در زمینه‌های گوناگون (شناسایی، طرح مانور، کمبود امکانات و ...) - موجب شد تا دشمن با وجود هوشیاری نسبتاً زیادی که در منطقه داشت نتواند به طور کامل مانع حرکت رزمندگان اسلام شود. از ابتدای شروع عملیات تا ساعت‌ها پس از آن، دشمن با حفظ ارتفاعات مهم، می‌کوشید تا در طول روز نیروهای خودی را به مواضع اولیه عقب براند، اما با تصرف شاخ شمیران به همت رزمندگان لشکر ۵۷ ابوالفضل^(۶۲)، دشمن به کلی دستپاچه شد، طوری که بعد از آن سراسیمه از هر سو به طرف شاخ شمیران، هجوم آورد

الغدیر درگیر دفع پاتک دشمن شدند.^(۶۱) با کاسته شدن فشارهای دشمن، نیروهای عمل‌کننده‌ی تیپ الغدیر به استعداد ۴ دسته رأس ساعت ۲۳، حرکت خود را به طرف دشمن آغاز کردند. در این شب مهتاب به طور کامل همه جا را روشن کرده بود. تدبیر فرمانده گردان عمل‌کننده آن بود که نیروهایش زمانی به نزدیکی دشمن برسند که هوا کاملاً تاریک شده باشد. تأخیر در اجرای عملیات، فرماندهان قرارگاه فتح را نگران کرده بود. به همین دلیل ساعت ۴:۳۰ بامداد، برادر غلامپور فرمانده قرارگاه فتح، از فرمانده تیپ الغدیر خواست که در صورت ممکن عملیات را منتفی کرده و نیروها را به عقب بازگرداند. برادر آقابابایی (فرمانده تیپ) در پاسخ وی گفت که نیروها اکنون به پای کار رسیده‌اند و برگرداندن آن‌ها به صلاح نمی‌باشد.^(۶۲) بدین ترتیب ساعت ۴:۴۰، درگیری با دشمن آغاز شد و تعدادی از مواضع آن‌ها به تصرف نیروهای خودی درآمد، اما با روشن شدن هوا، تسلط دید و تیر دشمن بر نیروهای عمل‌کننده و همچنین ضعف در اجرای آتش ادوات خودی روی مواضع عراقی‌ها، سبب شد رزمندگان ساعت ۸ صبح با برجای گذاشتن تعدادی مجروح و شهید به عقب باز گردند.^(۶۳) عدم شناسایی دقیق، ضعف مانور عملیات، کمبود آتش ادوات، تأخیر در شروع عملیات و ضد حمله‌ی تیپ الغدیر ساعاتی قبل از عملیات، از جمله عوامل مؤثر در ناکامی نیروهای عمل‌کننده در این حمله بود.^(۶۴) پس از این عملیات، اطلاعاتی به قرارگاه رسید مبنی بر این که دشمن اقدام به تعبیه‌ی موانع و سیم‌خاردار در جلو خود کرده است. مسئولان قرارگاه این اقدام را نشانه‌ی فروکش کردن تلاش‌های دشمن و ناامیدی آن‌ها از بازپس‌گیری مناطق از دست‌رفته تلقی کردند. و در نتیجه قرارگاه به یگان‌های تابعه‌ی خود دستور داد تا به تحکیم و تثبیت مواضع پدافندی بپردازند و این به معنای پایان یافتن عملیات بیت‌المقدس ۴ در ارتفاعات جنوب دریاچه‌ی دربندیخان بود.^(۶۵)

عملیات بیت‌المقدس ۴
به فاصله‌ی ده روز پس
از عملیات گسترده‌ی
الفجر ۱۰ اجرا شد و
همین امر را می‌توان یکی
از دلایل اصلی موفقیت
عملیات به حساب آورد

امدادرسانی رزمندگان اسلام در انتقال مردم؛ دربندیخان، ۱۳۶۶/۱۳/۲۵

ولی به دلیل هوشیاری و پدافند مناسب نیروهای مستقر بر این ارتفاع مجبور به عقب‌نشینی شد. طبق گفته‌های یکی از اسیران عراقی، دشمن با اعزام ۴ تیپ به منطقه از نیروهایش خواسته بود که با پاتک‌های پی‌درپی و به هر نحو ممکن، شاخ شمیران را از دست نیروهای ایرانی خارج کنند، ولی نیروهای عراقی با وجود اجرای بیش از ۱۵ پاتک در طول روز، موفق به انجام این کار نشدند و

سرانجام از تاریخ ۱۰ فروردین ۱۳۶۷ به بعد، به تثبیت وضع موجود تن دادند.^(۶۶)

ارزیابی و جمع‌بندی عملیات

کسب آمادگی‌های لازم در مدتی کوتاه (تقریباً یک هفته پس از عملیات والفجر ۱۰)، تصرف ارتفاعات مهمی همچون شاخ شمیران و شاخ سورمر، ۵ روز جنگ مداوم و دفع پاتک‌های مکرر عراق بیان‌گر موفقیت نسبتاً مطلوب یگان‌های شرکت‌کننده در عملیات بیت‌المقدس ۴ می‌باشد. در این عملیات اهداف مورد نظر به طور کامل تصرف نشد، اما دستیابی به ارتفاعات شاخ شمیران و شاخ سورمر با وجود هوشیاری کامل دشمن و خستگی مفرط یگان‌های خودی بر اثر نقل و انتقالات فراوان در طول دو سه ماه گذشته، بسیار حائز اهمیت است. نکات بارز (قدرت و ضعف) عملیات بیت‌المقدس ۴ را می‌توان چنین بیان کرد:

۱. مناسب بودن طرح مانور عملیات

طرح مانور این عملیات بر خلاف همه‌ی عملیات‌های قبلی در این منطقه، به شکل مانور احاطه‌یسی و ضربه زدن از پشت به دشمن بود. دسترسی یگان‌های خودی به ارتفاعات تمورژنان در عملیات والفجر ۱۰، این امکان را به وجود آورد تا جهت تصرف ارتفاعات شاخ شمیران و شاخ سورمر از راه‌کار جدیدی یعنی نفوذ در معابر وصولی عقبه‌ی دشمن استفاده شود، در حالی که در همه‌ی عملیات‌های گذشته در این منطقه، عملیات از جهت جنوب به شمال انجام شده بود.

۲. سرعت عمل یگان‌ها در کسب آمادگی‌های مورد نیاز

عملیات بیت‌المقدس ۴ به فاصله‌ی ده روز پس از عملیات گسترده‌ی والفجر ۱۰ اجرا شد و همین امر را می‌توان یکی از دلایل اصلی موفقیت عملیات به حساب آورد.

۳. ناقص بودن شناسایی‌ها

ضرورت داشتن سرعت در اجرای عملیات مانع از آن می‌شد که یگان‌ها بتوانند پس از کسب آمادگی‌های لازم در همه‌ی زمینه‌ها، عملیات خود را شروع کنند. شناسایی موانع و مواضع دشمن از جمله‌ی این موارد بود که قبل از شروع عملیات تکمیل نشد. دیر وارد منطقه شدن نیروها، وضعیت مهتاب و نبود نیروی غواص در برخی یگان‌ها سبب شد آن‌ها موفق به انجام شناسایی کافی از منطقه نشوند، با این حال آشنایی کلی یگان‌های عمل‌کننده به ارتفاعات مورد نظر و ضرورت سرعت عمل در آغاز عملیات، فرماندهان را مجاب کرد تا از وضعیت ایده‌آل چشم‌پوشی کرده و با وضع موجود عملیات را شروع کنند. البته در بین یگان‌های عمل‌کننده، لشکر ۱۰ سیدالشهدا^(ع) شناسایی‌های نسبتاً خوبی از منطقه‌ی دشمن انجام داده بود که همین مقدار، پایه و محور مانور یگان‌های عمل‌کننده قرار گرفت.

۴. اقدام دشمن به بمباران‌های**وسیع شیمیایی**

ارتش عراق که در مقایسه با اقدامات یگان‌های سپاه پاسداران به شدت دچار عقب‌ماندگی شده بود، برای جبران ضعف خود و تأثیرگذاری روی توان نیروهای عمل‌کننده، در مقیاس وسیعی عقبه‌ی یگان‌ها و محل تجمع آنان را بمباران شیمیایی کرد. استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی در طول عملیات ادامه یافت و تا حد زیادی روی توان یگان‌ها تأثیر گذاشت. این اقدام دشمن از عوامل مؤثر در عدم دستیابی به همه‌ی اهداف عملیات شد.

۵. هوشیاری کامل ارتش عراق در ارتفاعات شاخ**شمیران و شاخ سورمر**

ارتش عراق همیشه به این منطقه حساس بود، با اجرای عملیات والفجر ۱۰ هوشیاری دشمن افزایش یافت. حضور ۱۰ یگان عراقی در حد فاصل شاخ شمیران تا سد دربندیخان از میزان اهمیت منطقه حکایت می‌کند. یگان‌های عراقی با حضور در ارتفاعات مسلط منطقه، شاهد بسیاری از تحرکات یگان‌های سپاه در منطقه بوده و از عملیات ایران در این منطقه آگاهی کاملی داشتند.

۶. کمک دیگر یگان‌ها به نیروهای عمل‌کننده

تعمیل در شروع عملیات و جابه‌جایی‌های مکرر نیروها مانع از آن شد تا یگان‌ها با همه‌ی امکانات خود در منطقه‌ی عملیاتی حضور یابند و به طبع این امر، مسئله مشکلاتی را به وجود آورده بود.

بمباران شیمیایی حلبچه؛ اسفند ۱۳۶۶

میزان آسیب یگان‌های عراقی چنین است: (۶۸)

درصد آسیب	یگان
۱۰۰ درصد	تیپ ۲۳۸ پیاده
۷۵ درصد	تیپ ۵۰۶ پیاده
۷۵ درصد	تیپ ۶۰۲ پیاده
۵۰ درصد	تیپ ۶۸ نیروی مخصوص
۷۰ درصد	تیپ ۳۸ لشکر ۷
۷۰ درصد	گردان تانک لشکر ۳۶
۷۰ درصد	گردان کماندویی لشکر ۳۶
۵۰ درصد	گردان ۷ حراست مرزی

بازتاب‌های عملیات بیت المقدس ۴

تصرف بخشی از ارتفاعات جنوب دریاچه‌ی دربندیخان در عملیات بیت المقدس ۴، اهمیت ویژه‌ی داشت و ضمن تکمیل اهداف عملیات والفجر ۱۰، مانع تسلط دید و تیر یگان‌های عراقی بر قسمتی از دشت زور و ارتفاعات مشرف بر شهر حلبچه شد. با این حال، این عملیات به دلایلی از جمله حجم فراوان اخبار مربوط به بمباران شیمیایی حلبچه و روستاهای اطراف آن و ابعاد وسیع بین‌المللی این واقعه، بازتاب وسیعی در رسانه‌های بین‌المللی نداشت، اما رسانه‌های داخلی پوشش خبری مناسبی به این عملیات دادند و حتی برخی رسانه‌ها آن را بخش تکمیلی و مرحله‌ی پنجم عملیات والفجر ۱۰ قلمداد کردند.^(۶۹) رادیو بی.بی.سی در بررسی نتایج این عملیات به گمانه‌زنی درباره‌ی عملیات بعدی ایران در مناطق کردنشین پرداخت و گفت: به دنبال این پیروزی ایران انتظار می‌رفت که این نیروها به حمله‌ی عمیق‌تری در داخل عراق دست بزنند. ممکن است تصرف سلیمانیه که می‌تواند راه را

اهمیت تصرف ارتفاعات مورد نظر و تکمیل اهداف عملیاتی والفجر ۱۰ موجب شد تا یگان‌های شرکت‌کننده در عملیات والفجر ۱۰ که از قبل در این منطقه مستقر بودند، امکانات مورد نیاز یگان‌های عمل‌کننده را در اختیار آن‌ها قرار دهند که این مسئله نقش مؤثری در تسریع امور داشت.^(۶۷)

آمار خسارت‌های وارد شده به دشمن و غنائم به‌دست آمده

در این عملیات ۵ تیپ و ۳ گردان دشمن از ۵۰ تا ۱۰۰ درصد متحمل خسارت شدند و علاوه بر کشته یا مجروح شدن بالغ بر ۵۰۰۰ نفر از نظامیان عراقی، ۴۹۸ نفر نیز اسیر شدند.

خسارت‌های وارد شده به یگان‌های دشمن و غنائم به دست آمده از آنان به این شرح است:

علاوه بر این بیش از ۱۵ تانک و نفربر و بیش از ۵۰ خودرو دشمن منهدم شد.

نوع	میزان
تانک	۱۱ دستگاه
خمپاره ۱۲۰ میلی‌متری	۱۲ قبضه
خمپاره ۸۲ میلی‌متری	۳۰ قبضه
خمپاره ۶۰ میلی‌متری	۱۲ قبضه
بلدوزر	۱ دستگاه
سلاح‌های پدافند هوایی	۵ قبضه
تیربار دوشکا	۱۴ قبضه
تفنگ ۱۰۶ با خودرو	۱ قبضه
آر.پی.جی. ۱۱	۲ قبضه
پلامین	۲ قبضه
دوربین دید در شب	۵ قبضه
سلاح سبک	به تعداد فراوان
مهمات	

- دفت‌رچه‌ی ثبت جنگ راوی قرارگاه نیروی زمینی در عملیات والفجر ۱۰، راوی: اسدالله احمدی، از ۱۳۶۶/۱۲/۲۸ تا ۱۳۶۷/۱/۳، صص ۸-۷.
۱۱. سند شماره ۱۶۷۵۰/پ.ن مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: نوار شماره ۲۸۲۴۸، صص ۱۲۰-۱۱۴.
۱۲. مأخذ ۳، صص ۱۰۳.
۱۳. مأخذ ۱۰، صص ۲۳.
۱۴. مأخذ ۴، صص ۲۲-۲۱.
۱۵. سند شماره ۱۶۷۳۴/پ ن مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: نوار شماره ۲۸۲۴۹، جلسه‌ی خاتم، صص ۱۰۰-۹۲.
۱۶. سند شماره ۳۰۳۳۷ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از سید رحیم صفوی به برادر غلامپور، ۱۳۶۷/۱/۱، سند تک برگی.
۱۷. سند شماره ۲۱۷۹/پ ن مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: نوار شماره ۲۸۲۹۰، گزارشی از عملیات‌های بیت‌المقدس ۳ و ۴ نیروی زمینی و عملیات والفجر ۱۰، اسدالله احمدی، ۱۳۶۶/۱۲/۲۹، صص ۴۰-۳۰.
۱۸. مأخذ ۱۱، صص ۱۲۰-۱۱۴.
۱۹. مأخذ ۱۰، صص ۲۳.
۲۰. مأخذ ۴، صص ۱۶-۱۵.
۲۱. مأخذ ۱۰، صص ۱۴۲-۱۲۷.
۲۲. مأخذ ۴، صص ۳۹-۳۵.
۲۳. مأخذ ۱۰، صص ۶۳-۵۷.
۲۴. مأخذ ۱، سند شماره ۳۰۳۳۷، ۱۳۶۷/۱/۱، صص ۲۱.
۲۵. سند شماره ۲۵۹۷۸۰ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: ۱۳۶۶/۱۲/۲۹، صص ۱.
۲۶. مأخذ ۱۱، صص ۷۳-۶۹.
۲۷. سند شماره ۳۰۳۳۶ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از فرماندهی نیروی زمینی سپاه پاسداران، ۱۳۶۷/۱/۱، سند تک برگی.
۲۸. سند شماره ۳۰۳۳۶ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از فرماندهی نیروی زمینی سپاه، گزیده اسناد عملیات بیت‌المقدس ۴، از ۱۳۶۶/۱۲/۲ تا ۱۳۶۷/۳/۳۱، صص ۱۷.
۲۹. مأخذ ۱۰، صص ۱۴۲-۱۲۷ و ۱۰۳-۱۰۱.
۳۰. سند شماره ۳۹۰۴۴۷ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از فرماندهی قرارگاه فتح به فرماندهی تیپ ۱۳ امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۶۷/۱/۴، صص ۲-۱.
۳۱. مأخذ ۴، صص ۲۹.

برای رسیدن نیروهای ایران به میدان‌های نفتی کرکوک عراق باز کند، یکی از هدف‌های مهم ایران باشد. [۰...]. هدف فوری‌تر ایران می‌تواند نیروگاه آبی دربندیخان باشد که برق بغداد را تأمین می‌کند. نیروهای ایران بر ساحل شرقی دریاچه‌ی پشت سد مسلط‌اند و بنا به گزارش منابع کرد، نیروهای ایران در حال آماده شدن برای عبور از دریاچه هستند. ممکن است هدف عراق این باشد که نگذارد ایرانی‌ها سرپل‌شان را به یکی از مناطق تحت تسلط کردها متصل کنند. در بازتاب عملیات بیت‌المقدس ۴ در رسانه‌ها، بر عملیات جبهه‌ی کردستان آن‌چنان که باید و شاید تأکید نمی‌شود، زیرا به نظر می‌رسد که مشکلات حمل و نقل از تهاجم عمده‌ی ایران در این منطقه جلوگیری کند.^(۷۰)

ارجاعات:

۱. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: گزیده‌ی اسناد عملیات بیت‌المقدس ۴، سند شماره ۳۱۷۴۷، مدیریت جو و اطلاعات نیروی زمینی سپاه، صص ۹۸.
۲. سند شماره ۶۷۸/ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: گزارش عملیات بیت‌المقدس ۴، صص ۹-۴.
۳. سند شماره ۱۶۳۶/ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: دفت‌رچه‌ی ثبت جنگ، راوی قرارگاه خاتم‌الانبیاء (ص) در عملیات والفجر ۱۰، راوی: داود رنجبر از ۱۳۶۶/۱۲/۲۵ تا ۱۳۶۶/۱۲/۳۰، صص ۳۳-۳۱.
۴. سند شماره ۱۶۸۳/ د مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: دفت‌رچه‌ی ثبت جنگ راوی قرارگاه فتح (کربلا) در عملیات بیت‌المقدس ۴، راوی: فرهاد درویشی، از ۱۳۶۷/۱/۱ تا ۱۳۶۷/۱/۱۰، صص ۱۶-۱۵.
۵. مأخذ ۳، صص ۱۰۳-۹۶.
۶. مأخذ ۱، سند شماره ۰۳۰۳۸۴ از نیروی زمینی سپاه - معاونت اطلاعات به فرماندهی کل سپاه، ۱۳۶۷/۱/۱۸، صص ۱۶۲.
۷. مأخذ ۱، سند شماره ۱۳۲۱۴۴، ۱۳۶۷/۱/۱۲، صص ۲۲۳-۲۲۱.
۸. مأخذ ۲.
۹. مأخذ ۲، صص ۱۱.
۱۰. سند شماره ۱۶۴۰/ د مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس:

گزارش عملیات بیت المقدس ۴

۳۲. مأخذ ۴، صص ۴۰-۳۹/۱؛ و- مأخذ ۲، صص ۳۲-۳۱؛ و- سند شماره ۱۶۴۱ د مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: دفترچه‌ی ثبت جنگ راوی قرارگاه نیروی زمینی خاتم در عملیات والفجر ۱۰ و عملیات بیت المقدس ۴، راوی: اسدالله احمدی، از ۱۳۶۷/۱/۳ تا ۱۳۶۷/۱/۱۰، صص ۳۶-۳۷.
۳۳. مأخذ ۴، ص ۴۰.
۳۴. مأخذ ۴، ص ۴۱.
۳۵. سند شماره ۶۲۲ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: گزارش اجمالی راوی لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع) در عملیات بیت المقدس ۴، مرتضی ملکوتیان، ص ۵.
۳۶. سند بدون شماره مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، خلاصه‌ی گزارش راوی لشکر ۲۷ محمد رسول الله^(ص) در عملیات بیت المقدس ۴ سید ابوالفضل سید موسوی، ص ۵.
۳۷. مأخذ ۴، صص ۴۶-۴۳؛ و- سند شماره ۳۲۳۳۷۳ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از قرارگاه تاکتیکی تیپ ۶۳ خاتم الانبیا^(ص)، ۱۳۶۷/۱/۱۰، ص ۱.
۳۸. مأخذ ۴، ص ۵۵.
۳۹. مأخذ ۳۲ بخش سوم، صص ۴۲-۴۱.
۴۰. مأخذ ۴، ص ۵۹.
۴۱. مأخذ ۴، ص ۶۴؛ و- مأخذ ۳۵، ص ۵/۱.
۴۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۷ (۱۳۶۷/۱/۷)، صص ۸-۷، منطقه عملیاتی والفجر ۱۰، ۱۳۶۷/۱/۶؛ و- مأخذ ۳۲ بخش سوم، صص ۶۴ و ۷۴.
۴۳. مأخذ ۴، صص ۷۳ و ۸۱ و ۸۴ و ۸۷.
۴۴. مأخذ ۳۲ بخش سوم، ص ۶۸/۱.
۴۵. مأخذ ۴، صص ۸۱-۷۸؛ و- سند شماره ۳۳۲۲۵۲ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: خلاصه‌ی بازجویی تعدادی از اسرای عملیات بیت المقدس ۴، ص ۴.
۴۶. مأخذ ۳۲ بخش سوم، صص ۶۸-۶۸/۱.
۴۷. مأخذ ۴، صص ۸۴-۸۱؛ و- مأخذ ۲، ص ۳۶.
۴۸. مأخذ ۳۲ بخش سوم، ص ۶۸.
۴۹. سند شماره ۳۹۰۳۰۶ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: دستور عملیاتی بیت المقدس ۴، تیپ مستقل ۱۸ الغدیر،
- ۱-۳. صص ۱۳۶۷/۱/۶.
۵۰. مأخذ ۴، صص ۸۵-۸۶.
۵۱. مأخذ ۲، صص ۳۷-۳۸.
۵۲. مأخذ ۴، صص ۸۶-۸۸.
۵۳. مأخذ ۴، صص ۱۰۰-۹۸؛ و- مأخذ ۳۲ بخش سوم، ص ۷۴.
۵۴. مأخذ ۳۲ بخش سوم، صص ۷۵-۷۲.
۵۵. مأخذ ۲، ص ۳۸.
۵۶. مأخذ ۴، صص ۹۴-۹۳ و ۹۸ و ۱۰۲-۱۰۰.
۵۷. سند شماره ۱۶۸۵ د مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: دفترچه‌ی ثبت جنگ راوی لشکر ۵۷ ابوالفضل^(ع)، راوی: مرتضی ملکوتیان، از ۱۳۶۷/۱/۵ تا ۱۳۶۷/۱/۹، صص ۳۷-۳۴ و ۴۱.
۵۸. سند شماره ۳۹۰۴۴۳ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: از فرماندهی قرارگاه کربلا به فرماندهی تیپ ۱۸ الغدیر، ۱۳۶۷/۱/۷، سند تک برگی.
۵۹. مأخذ ۴، صص ۱۰۷-۱۰۲.
۶۰. سند شماره ۲۶۳۰ پ ن مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: نوار شماره ۲۸۳۰۴، اسدالله احمدی، صص ۲-۱ و ۱۳۰-۱۱۲.
۶۱. سند شماره ۶۸۳ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: ص ۱۱۸.
۶۲. مأخذ ۴، ص ۱۲۲.
۶۳. سند شماره ۳۹۰۳۱۳ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس: ۱۳۶۷/۱/۱۵، سند تک برگی.
۶۴. مأخذ ۴، صص ۱۲۲-۱۲۱.
۶۵. مأخذ ۲، ص ۴۰.
۶۶. مأخذ ۲، ص ۴۵.
۶۷. مأخذ ۲، صص ۵۲-۵۱.
۶۸. مأخذ ۲، ص ۴۱.
۶۹. محمد درودیان، شلمچه تا حلبچه، سیری در جنگ ایران و عراق (جلد چهارم)، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تابستان ۱۳۷۶، ص ۲۲۸.
۷۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۶ (۱۳۶۷/۱/۶)، ص ۲۳، تهران: خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۷/۱/۵.